

Inhoud

Ten geleide	2
Inleiding	3
Kindergrafologie in vogelvlucht	4
Eerste indruk	10
Eerste indruk – in woordparen	12
BEWEGING – Inleiding	14
Groot – klein	16
Snel – langzaam	19
Verbonden – onverbonden	22
Bindingsvormen	24
Schrijfdruk	28
Begin- en eindhalen	30
Schrijfmotorische kenmerken Ajuriaguerra	33
RUIMTE – Inleiding	35
Ruimte	37
Schrijfhoek	40
Wijd – nauw	42
Links- en rechtslopend	45
VORM – Inleiding	47
Vol – mager	49
Verrijkt – vereenvoudigd	51
Vormkenmerken Ajuriaguerra	53
Linkshandigheid	56
Puberteitskenmerken in het handschrift	58
Verklarende woordenlijst	62
Antwoorden Robert	65
Overzichtskaart	69
Adressen	73

Niets uit dit boekje mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook en evenmin in een geautomatiseerd gegevensbestand worden opgeslagen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs

De opbrengst van deze publicatie zal ten goede komen aan de CliniClowns

Ten geleide

In 2001 verscheen van dezelfde auteurs het boekje “Sprekend Schrift”. Een handzaam en op de praktijk gericht werk op het gebied van kinderhandschrift. Door gebruik van deze uitgave kwam ik in onze schoolpraktijk tot de conclusie, dat het een uitstekend hulpmiddel is om te komen tot een verantwoorde begeleiding van het kinderhandschrift. Daar waar zich problemen voordoen in deze ontwikkeling, kan deze uitgave een uitstekend hulpmiddel zijn voor alle mensen die binnen het onderwijs werkzaam zijn, om remediërend bezig te zijn, of eventueel door te verwijzen naar een schrijfpedagoog, of een in het kinderschrift gespecialiseerd grafoloog.

De grote deskundigheid van de beide auteurs staat daar borg voor.

Ik, en velen met mij, zijn erg verheugd dat, na ruim een jaar, een vervolg op dit boekje is verschenen, namelijk “Sprekender Schrift”. Het is nog sprekender!

Veel onderwerpen zoals: Kindergrafologie, schrijfdruk, schrijfmotorische kenmerken, regelvoering, linkshandigheid en puberteitskenmerken in het handschrift geven de professional voor de groep een helder en duidelijk beeld over het kinderhandschrift.

Wat mij bijzonder aanspreekt is de uitnodigende en professionele opzet van elk hoofdstuk. Men raakt gefascineerd om verder te lezen en zich te verdiepen in het geheim van het handschrift.

Deze beide uitgaven mogen niet ontbreken in elke groep van het Primair Onderwijs in Nederland en daarbuiten. Het is een verrijking voor het dagelijkse schrijfonderwijs met raakvlakken naar sociaal-emotionele, motorische en psychologische kanten van de ontwikkeling van het kind. Je kunt zeggen, dat het een sleutel is voor het openen van nieuwe perspectieven voor de ontplooiing van de ontwikkeling van het kind.

Het samengaan van theorie en praktijk in deze uitgave geeft aan de lezer een duidelijk en helder beeld hoe te handelen in het begeleiden van het kind naar een eigen, leesbaar handschrift.

“Sprekender” kan ik het niet beter verwoorden dan door te zeggen: “Deze schriftelijke uitgave spreekt voor zichzelf!”

J. Kieft

Directeur basisschool

Inleiding

In “Sprekend Schrift” hebben we een eerste kennismaking met het verhaal van kinderschrift aangeboden. Dat verhaal en de vele reacties motiveren om verder te vertellen en zo het kinderschrift meer te laten spreken. Daarom is de naam van dit tweede deel: ***Sprekender Schrift***.

Sprekender Schrift verdiept de eerste kennismaking, zodat je zelf signalen uit het kinderschrift op zult kunnen merken. Wellicht heeft je eigen handschrift je ook wat te vertellen! Dat is als oefenmateriaal immers het dichtst bij de hand.

Ieder kind komt met zijn eigen talenten ter wereld. Aan ons de taak om de grond goed te bewerken, opdat de talentenboom zich optimaal kan ontwikkelen. Een vijgenboom heeft een andere behandeling nodig dan een druif! Waar het ene kind tijd nodig heeft, moet het andere wat in toom gehouden worden om vrucht te kunnen dragen. Vandaar dat ook in het schrijfonderwijs gedifferentieerd moet worden!

Iedere schrijfbeweging is persoonlijk en vertelt een uniek verhaal.

Het doel van deze tweede uitgave is het leren herkennen van de schriftkenmerken, die bij kinderen van belang zijn. Als we daar kijk op krijgen, kunnen we ontwikkelingsachterstanden op bijvoorbeeld motorisch, emotioneel of verstandelijk terrein *tijdig* signaleren. Des te eerder en adequater kan het kind geholpen worden. De kenmerken worden in drie onderdelen aangeboden: *beweging, ruimte en vorm*. Het zal niet verbazen, dat het onderdeel beweging uitgebreider is dan het onderdeel vorm. De motorische ontwikkeling is bij kinderen nog volop in beweging en moet voldoende beheerst worden voordat we een gave vorm kunnen verwachten.

Het kinderschrift blijkt een uitstekend diagnostisch hulpmiddel te zijn. In ons land heeft mevr. Cor Haenen-van der Hout dit duidelijk aangetoond. In Duitsland heeft mevr. U. Avé-Lallemant door veel onderzoek de signaalfuncties uitgekristalliseerd. Laten we die nu in praktijk brengen!

De auteurs zijn onderwijskundig en grafologisch geschoold. De kennis, die in de praktijk op school gebruikt kan worden, geven ze graag aan u door.

Het herkennen en vooral het interpreteren van schriftkenmerken is het werk van de grafoloog. Niet alleen de vorm van de letters is daarbij van belang, maar ook de beweging en de kracht, waarmee geschreven is en de ruimte die gebruikt is. De betekenis van een schriftkenmerk kan versterkt of afgezwakt worden door andere schriftkenmerken en door het totale schriftbeeld. Daar is onder andere kennis, inzicht en inzet voor nodig. Voor de interpretatie blijven derhalve vakmensen nodig.

Grafologie is de wetenschap betreffende het analyseren en interpreteren van handschriften.

1. Neurologisch gezien is grafologie het onderzoeken van een uiting van de hersenfunctie. Schrijven is een ingewikkelde activiteit, waar beide hersenhelften goed bij moeten samenwerken. Het stelt grote eisen aan ons brein om onze hand te laten bewegen zoals wij dat willen.
2. Karakterologisch is grafologie het bestuderen van een uiting van psychisch functioneren. Wat ons beweegt (vrolijke of droevige gebeurtenissen) heeft invloed op ons ‘schrijfbewegen’. We verschillen in de manier waarop we belevenissen verwerken en hoe we daar uiting aan geven.
3. Wetenschappelijke waarde heeft de grafologie door de grote databank aan geordende kennis, die door empirisch onderzoek is verkregen. Al wordt er veel gemeten, toch is grafologie geen exacte wetenschap.

Grafologie wordt ook wel schriftpsychologie genoemd. De door analyse verkregen gegevens moeten tot een levend geheel worden samengevoegd en dat is een ‘kunde’. Zodoende moet de grafoloog ook psychologisch geschoold zijn en een brede algemene ontwikkeling bezitten.

Kindergrafologie in vogelvlucht

Wat halen we ons op de hals om in kort bestek een overzicht te geven van het omvangrijke terrein van de kindergrafologie? Een eerdere poging (zie Bronvermelding) leidde tot een beperkte selectie van alleen al ruim 30 kindergrafologen, onder wie 5 Nederlanders. Hier zullen we nog kritischer te werk moeten gaan en niettemin proberen een representatief beeld te schetsen. We kiezen voor vijf grafologen die volgens ons een boeiend beeld geven van het brede gebied dat kinderschrift heet.

Minna Becker

Opmerkelijk:

Aan het einde van de vijftiger jaren reisde Becker naar Basel, in de opdracht van een rechtbank om daar de dagboeknotities van Anne Frank, waarvan de echtheid werd betwijfeld, te toetsen. De vader van Anne reageerde heel afstandelijk, toen Becker in plaats van de fotokopieën om de originelen van de discutabele notities vroeg, die hij in een bankkluis bewaarde. Toen zij in een korte tekst, aan de hand van het gekopieerde schrift, de aard van zijn dochter naar voren bracht, keek hij haar ontroerd aan en zei: “Ik kan niet anders, ik moet u geloven. Ik vertrouw u. U krijgt de originelen.”

Naar D. Ockelmann

“Door sterke scholing van het verstand worden noodzakelijke ontwikkelingsperioden van het gevoel overgeslagen. Het is van het allergrootste belang de ethische krachten vroegtijdig te bundelen om een bolwerk te creëren tegen het leger verleidingen, door dagelijkse gewenning aan plichtsbesef, continuïteit, degelijkheid en eerlijkheid.” Minna Becker

Minna Becker (1887-1973)

We schrijven 1926. In Heidelberg verschijnt “Graphologie der Kinderschrift” van de Hamburgse grafologe Minna Becker. Weldra een klassieker met z’n 246 bladzijden en 120 illustraties in een apart kaarten. Haar leermeester Ludwig Klages, de bekende Duitse filosoof, karakteroloog en grafoloog, schrijft met genoegen het voorwoord. Niet alleen, omdat deze uitgave dit in alle opzichten verdient.

Belangrijker voor hem is dat “een leidraad voor het publiek” meer dan ooit geboden is. Het gebied van de psychologie van het handschrift, met kindergrafologie als toepassing, is in die dagen nog altijd omstreden; juist dáár zijn volgens hem de echt degelijke resultaten te vinden.

Klages waardeert het boek om drie redenen. Ten eerste door de kritische omgang met wat uit de vakliteratuur bruikbaar is. Vervolgens door de behandeling van het onderwerp, die getuigt van methodisch geschoolde voorzichtigheid. Tenslotte door de poging om de ervaringen, aan de hand van jarenlang verzameld observatiemateriaal, uit te breiden. Al moet de toetsing uiteraard nog gebeuren.

Klages is ervan overtuigd dat Becker, door haar voorbeelden en resultaten, de psychologie van kinderhandschriften ongetwijfeld heeft vergroot. In 1949 zal haar boek z’n derde druk beleven. Hij besluit met de wens, dat de schrijfster zich bij haar toekomstige onderzoek vooral op kinderkrabbels (Kritzeleien) zal richten. In haar boek geeft ze daar trouwens al enige interessante informatie over. In 1947 lost zij deze suggestie in met “Die Kinderkritzelei als Ausdrucksbewegung”, in 1956 gevolgd door “Kritzelschrift und Schulreife”.

Wij volstaan hier met een kort inhoudsoverzicht van haar publicatie uit 1926, die zo baanbrekend is gebleken voor de kindergrafologie.

Het eerste deel gaat over “aanleg en schrijfactiviteit” en bevat drie hoofdstukken over respectievelijk algemene overwegingen, individuele uitdrukking in het handschrift, en psycho-fysische remmingen. Het tweede deel bespreekt “de uitdrukking van verstandelijke kwaliteiten in het kinderschrift” en gaat in op verschillende soorten begaafdheid en enkele speciale geestelijke functies.

Het derde deel houdt zich bezig met “karakterologische verwerking van handschriften”.

Becker eindigt met aanbevelingen voor het verzamelen van geschikt schriftmateriaal.

Volgens Ockelmann blijft de vernieuwing van het begrip handschrift tot de abstracte lijn, met name de kleuterkrabbels en het systematische onderzoek daarvan, onbetwist haar verdienste. Daarmee ontsloot zij een breed terrein van vroeg-kinderlijke individualiteit en gedragingen.

Zij publiceerde in de vakliteratuur enige artikelen, was jarenlang docente aan de universiteit van Hamburg en de Pedagogische Academie aldaar. Als schriftextpert en als grafologe schreef zij in ruim zestig jaren meer dan 4.000 rapporten voor rechtbanken en meer dan 200.000 grafologische beoordelingen voor particulieren, instanties en bedrijven, waarvan ruim 24.000 schriftelijk. In samenwerking met leerkrachten bracht zij 20 jaar schrijfontwikkeling van hele schoolklassen, met bijbehorende ontwikkelingsverslagen van leerkrachten, bijeen – in totaal tien complete leerjaren. Deze gedreven vrouw greep elke situatie aan om over het persoonlijke handschrift, als middel tot inzicht, helderheid te verschaffen: door voordrachten, interviews, discussies, en dergelijke.

die wunderoll firsien Eins! Er beschrnt mich immer,
 daß Sie haben allen Menschen noch an mich danken.
 Ob Ihr Gutes mich noch (vorn) mangelhaft ist, daß
 Sie einmal mit Rufe u. Mache das Wort über Sie.
 ganz Freude bekommen können? Ich wünsche es Ihnen
 sehr sehr. – Ich habe Sie sehr gern die Aufsicht der
 lieben Lektüre erhalten, die mir ein großes Freude,
 wie sollte ich die ganz zurück (kann). – Ich darf
 den Ihr Knecht sein und sehr dankbar; ich werde
 mich freuen, bis Sie in Licht kommen, dann werden
 wir eine beiderseitige gaffende Freude erleben. Ich
 freue mich sehr auf das Wiedersehen! Die kleinen Frauen.
 glückliche Wünsche (für) sehr sehr lieblich mit! Viele liebe Grüße
 von M. Becker.

Minna Becker, 1941

Dr. J. Schrijver

Opmerkelijk:

“Bij de grafologische ontleding van kinderschrift moet, het zij herhaald, de grootst mogelijke voor-
 zichtigheid worden betracht. Kinderschrift is immers nog slechts ‘handschrift in wording’.”

J. Schrijver

“Gelukkig hoeft de onderwijzer niet een kundig grafoloog te zijn om, gewapend met de nodige primai-
 re kennis te kunnen beoordelen, dat in de schriftelijke bewegingsuitdrukking afwijkingen te vinden
 zijn, die nauwkeuriger deskundig overleg noodzakelijk maken.” J. Schrijver

J. Schrijver (gestorven 1951)

In ons land is dr. J. Schrijver enige decennia lang een autoriteit op het gebied van schriftextpertise, gra-
 fologie en kinderschrift. Na zijn standaardwerk “Leerboek der Graphologie”, gepubliceerd omstreeks
 1933, verschijnt rond 1938 zijn “Kinderschrift als hulpmiddel bij opvoeding en beroepskeuze”; het telt
 165 bladzijden en 51 illustraties.

Op de binnenzijde van het omslag richt de uitgever zich in de toenmalige spelling als volgt tot de le-
 zers: “Een boek voor ouders, leeraren, onderwijzers, en alle andere opvoeders, in het kort voor allen,
 die het kind moeten leiden en zich telkens voor de moeilijke vraag gesteld zien waarom het kind af-

wijkt en te kort schiet. Het verwijst naar het gemakkelijk verkrijgbare en tot dusver onbenutte hulpmiddel: het schrift van het kind, om inzicht te krijgen in zijn lichamelijke, geestelijke en zielegesteldheid en verklaring van zijn gedragingen. Eerst met die wetenschap gewapend kan men den weg vinden, dien men gaan moet om van het kind een gelukkig en nuttig mensch te maken. Het is niet slechts het kind, dat achter is in zijn prestaties, ook het voorlijke, het vroegrijpe kind eischt de bijzondere zorg van den opvoeder. Het moet dezen als fout worden aangerekend als hij daarbij de aanwijzingen, die het schrift vermag te geven, veronachtzaamt.”

In een zestal hoofdstukken behandelt de auteur het “tot duver onbenutte middel ‘kinderschrift’”. Met een aantal trefwoorden geven we er, per hoofdstuk, een indruk van.

1. De school en het schrijfonderricht: schrijfmethoden belemmeren ritmische bewegingen – blokschrift onderbreekt natuurlijk schrijfverloop – rechtop schrift is niet des kinds
2. Het persoonlijke in kinderschrift: krabbels zijn al spontaan – schrijfhoek, grootte en regelafstand zijn individueel
3. Het persoonlijke in kinderschrift (vervolg): schrijfsnelheid, binnenwerk, esthetische vormgeving, remmingsverschijnselen (onderbreking, zware pendruk, dekstreek) zijn individueel
4. Het schrift van het niet gezonde kind: beeflijn – onderbroken schrijfbeweging – verloop van neerhalen – verschil in snelheid – pasteus schrift – puberteit (hoofdletters, vervormde letters, plaatselijke drukzwellingen)
5. Het schrift van het niet normale kind: hangende letters (zie hieronder ‘n’ in ‘dan’), verbuiging van vooral onderlussen, wisselende lettergrootte, golvende regels – onrustbarende toename van slechte schrijvers

6. Het schrift van het kind in verband met zijn aanleg: intellectuele en manuele beroepen – praktische en theoretische intelligentie – grafologisch onderzoek kan karakterologische data ontsluiten – betrekken van grafologisch onderzoek van kinderschrift in psychotechnisch onderzoek

Volgens Schrijver kan, zeer algemeen gesproken, het volgende worden gezegd. Op zevenjarige leeftijd heeft het kind het ‘schrijfautomatisme’ veroverd. Het schrift wordt echter pas ‘persoonlijk’ als blijkt, dat het kind de schrijfbeweging als uitdrukkingsmiddel gebruikt. Dat tijdstip doet zich in de regel voor tussen het tiende en veertiende levensjaar.

Ursula Avé-Lallemant

Opmerkelijk:

“Wie de taak op zich neemt om het gebruikelijke pad te verifiëren en het, indien onjuist bevonden, te verlaten voor nieuwe wegen, die zal door de voldoening in deze zinvolle arbeid rijk worden beloond.”
U. Avé-Lallemant

“Wat dit eerste deel zo waardevol maakt, is de bijzondere ‘praktijknabijheid’: de menselijke opstelling en fijne gezindheid, die bij alle wetenschappelijke objectiviteit als liefde voor de jongere, de mens in het algemeen, steeds te bespeuren blijft.” K. Bühler-Oppenheim

Ursula Avé-Lallemant (geb. 1918)

In het toonaangevende tijdschrift *Zeitschrift für Menschenkunde* verschijnt in 1967 van haar hand een 35 pagina’s tellende bijdrage: *Graphologie, Charakterologie und personale Anthropologie*. Daarin schetst zij, in het belang van onderzoek en advisering, een systematisch samengaan van deze drie disciplines. De basiskwaliteiten van de persoonlijkheid worden volgens haar doorgrond, wanneer we het handschrift vanuit het materiële aspect bekijken – het schrijven als product. In deze individuele prestatie onderscheidt zij afzonderlijke kwaliteiten:

- a. vitaliteit of levenskracht: de spankracht van de schrijfbeweging
- b. sensibiliteit: de mate van contact met het papier
- c. affectiviteit: de spanning in de verandering van richting

- d. impressie of beleavingskracht: de aard van het streekbeeld
- e. verbeeldingskracht: de wijze van vormgeving
- f. intelligentie: de doelmatigheid van het schrijfverloop
- g. wilscapaciteit: de wijze van sturing bij de beoogde vormgeving

In 1970 komt het eerste deel uit van wat Etman het “verslag van een levenswerk” en “methodologisch onaanvechtbaar” noemt: *Graphologie des Jugendlichen*, met 203 bladzijden en een aanhangsel met 56 pagina’s illustraties en 20 lengtedoorsneden (*Längsschnitte*). In 1988 en 1993 zullen respectievelijk deel II en III volgen.

Zij onderzoekt hiervoor statistisch ongeveer 2.000 schriften van pubers in de leeftijd van 10-20 jaar, gesplitst naar sekse, op 23 waargenomen kenmerken. Elk kenmerk deelt ze in op een vijfpuntsschaal, waarbij 1 voor ‘weinig’ en 5 voor ‘sterk’ van toepassing geldt. Deze voor jongeren significante schriftkenmerken – waarbij vooral streekverslapping en vormverval naar voren treden – ordent zij als volgt:

stabilisering:	kenmerk 1 t/m 4
onrust:	kenmerk 5 t/m 10
compensatie:	kenmerk 11 t/m 23

In 1982 wordt haar “Notsignale in Schülerschriften” gepubliceerd, dat sinds kort ook in onze taal beschikbaar is. In 96 bladzijden en 105 illustraties bespreekt zij op heldere wijze 14 ‘noodsignalen’, die zo worden ingedeeld:

schrijfruimte:	kenmerk 1 t/m 3
schrijfvorm:	kenmerk 4 t/m 7
schrijfbeweging:	kenmerk 8 t/m 11
schrijfstreek:	kenmerk 12 t/m 14

Andere uitgaven van Avé-Lallemant mogen niet onvermeld blijven, zoals:

Der Wartegg-Zeichentest in der Jugendberatung, 1978

Der Sterne-Wellen-Test, 1979

Baum-Tests, 1980

Die Jugendhandschrift als Ärgernis oder Charme der Graphologie, 1982

Pubertätskrise und Handschrift, 1983

Cor Haenen-van der Hout

Opmerkelijk:

“Het is waarschijnlijk niet de lettervorm zelf die een goede schrijfontwikkeling waarborgt, maar meer de inzet van het kind gegeven de motorische mogelijkheden en de begeleiding door de leraar, die tot een goed, harmonisch resultaat leiden.” C.G. Haenen-van der Hout

“Zij publiceerde veel, introduceerde de therapie van Magdalene Heermann en de theorie van Ursula Avé-Lallemant in ons land. Bovendien leidde ze veel medewerkers op die later het Instituut voor Schrijfpedagogische Hulp “Cor Haenen-van der Hout” vormden.”

M. de Monchy

Cor Haenen-van der Hout (1914-1989)

Het is 1964 als haar bijdrage “Grafologisch denken in dienst van het schrijfonderwijs” in het blad *Vernieuwing van Opvoeding en Onderwijs* wordt opgenomen. In hetzelfde jaar verschijnt van haar hand, in samenwerking met J. Kerkhof, in *Paedagogische Studiën* het artikel “Geografisch onderzoek van kinderhandschrift op de lagere school”; twee jaar later neemt het vaktijdschrift *Angewandte Graphologie und Persönlichkeitsdiagnostik* het stuk van deze rechtlijnige vrouw met haar pragmatische visie graag op. In het *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* schrijft zij in 1979 over “Schrijfstoornissen en schrijfbewegingstherapie”. Hierin worden twaalf symptomen van ‘slecht’ handschrift vermeld en van nadere uitleg voorzien. En zij publiceert maar door, minstens 31 bijdragen.

Dan komt in 1983 haar bekende “Handschrift als signaal” uit met de respectabele ondertitel “Een wegwijzer voor ouders en andere opvoeders voor het vroegtijdig herkennen van problemen of achterstanden in de schrijfontwikkeling van kinderen”, 112 bladzijden en ruim 80 illustraties. Zij behandelt hierin 12 van de 23 door Avé-Lallemant besproken schriftkenmerken, die ze voor Nederlandse kinderen relevant vindt. Als belangrijkste schriftkenmerken voor de puberteitsfase, die bij haar slechts een ‘signaalfunctie’ bezitten, vermeldt zij: verlies van spanning in de streek – verbuigingen – pasteuziteit – draadschrift – lassen – retouches.

Kort voor de eeuwwisseling zullen Lievens, Fujiki en De Monchy het boek “Tussen de lijnen! Over grafologie” (1999) publiceren. Het wil de grafologische denkwijze van Haenen-van der Hout “in een modern jasje steken”.

Robert Bollschweiler

Opmerkelijk:

“Hoe meer we over een kind weten, des te beter kunnen we het op maat opvoeden en onderwijzen. Daarbij kan de grafologie goede diensten bewijzen.” R. Bollschweiler

“De voorzichtige, bescheiden en behoedzame wijze van schriftinterpretatie valt door het hele boek op. De menselijkheid en empathie, verbonden met een groot psychologisch en grafologisch vakmanschap, maken dit boek voor zowel ouders en leerkrachten als psychologische en pedagogische vakmensen zo waardevol.” U. Imoberdorf

Robert Bollschweiler (geboren 1937)

We schrijven 1993 als de veelzijdige publicist, psycholoog, grafoloog en beroepskeuzeadviseur uit Luzern, Robert Bollschweiler, een bijzonder boek publiceert: *Die Handschrift von Kindern und Jugendlichen, Ein graphologischer Leitfaden für Schule und Elternhaus*. Het bezit 144 bladzijden en ruim 170 illustraties. De auteur geeft in dit “pr-boek over grafologie”, zoals Van Zoest in zijn recensie zegt, een indrukwekkend overzicht van de schrijfontwikkeling – van kleuterkrabbels tot het schrift van twintigjarigen.

We moeten helaas volstaan met een aangeklede inhoudsopgave.

1. Inleiding
2. Voorschoolse krabbels: algemeen – krabbel en schoolrijpheid – krabbel als indicatie voor psychische en motorische storingen
3. Ontwikkeling van het schrift in de eerste vijf schooljaren (610 jaar): per leerjaar steeds op één blad zij in twee kolommen (jongens en meisjes apart) minstens 14 handschriften, telkens gevolgd door een nadere toelichting
4. Invloed van puberteit op handschrift: de ontwikkeling van Barbara en Hella wordt van respectievelijk 10.5-20 jaar en van 8-15.5 jaar in beeld gebracht en verduidelijkt
5. Ontwikkeling van het schrift van leerjaar 6 t/m 9 (10-14 jaar): zelfde werkwijze als bij hoofdstuk 3
6. Schrift bij een leeftijd van 17-20 jaar (adolescentie): als hoofdstuk 3 en 5, al wordt deze periode nu als één geheel genomen
7. Drie belangrijke schriftkenmerken: 30 schriftkenmerken worden paarsgewijs, bijvoorbeeld groot klein, volmager, met tekenfiguren weergegeven en met handschriften verder verduidelijkt, meer-malen ook met boomtekening en Wartegg-test
8. Angst, remming en zwakke vitaliteit: met bijna 20 illustraties nader gevisualiseerd
9. Noodsignalen in het handschrift: bij het analyseren van ongeveer 500 handschriften uit het archief van een kinder- en jeugdpsychiatrische dienst zijn 11 heel vaak voorkomende kenmerken gevonden
10. Schrift en karakter: met tekst en illustraties worden besproken vitaliteit, temperamenten, stemmingen, affectiviteit, emotionaliteit, wilskracht, werkhouding (volharding, concentratie, nauwkeurigheid, tempo, ijver), sociaal contact, gevoel van eigenwaarde
11. Schrift en leerbegaafdheid: in de periode van 9-18 jaar wordt, per jaar, een handschrift gegeven voor respectievelijk leerbegaafde en leerzwakke kinderen en jongeren; een nadere verdieping volgt
12. Bijzonderheden: linkshandig schrijven, lees-/spellingzwakte, natuurlijk schrift versus onnatuurlijk schrift, lichthellend verbonden schrift versus steil blokschrift, psychoorganisch syndroom (adhd)

13. Schrift en motoriek: fijnmotorische storingen, schrijfstoringen en schrijfbewegingstherapie; dit hoofdstuk eindigt met de bespreking van 9 schriftkenmerken, die volgens Heermann op een gestoord ritme wijzen
14. Schrift en ziektes: lichamelijke ziektes, geestes en gevoelsziekten (psychosen)
15. Aanhangsel: 10 schrijffabetten uit verschillende landen

Bronvermelding

Graphologie der Kinderschrift, Minna Becker, Heidelberg, 1926
 Kinderschrift als hulpmiddel bij opvoeding en beroepskeuze, Amsterdam, J. Schrijver, z.j. (ong. 1938)
 Graphologie, Charakterologie und personale Anthropologie, U. Avé-Lallemant in: Zeitschrift für Menschenkunde, 1967/4
 Graphologie des Jugendlichen (I. LängsschnittAnalyse), U. Avé-Lallemant, München/Basel, 1970
 Boekbespreking Graphologie des Jugendlichen, Band I, K. Bühler-Oppenheim in: Zeitschrift für Menschenkunde, 1971/3
 Boekbespreking Graphologie des Jugendlichen, Band I, A. Etman in: Acta Graphologica, 1972/2
 In Memoriam Minna Becker, D. Ockelmann in: Zeitschrift für Menschenkunde, 1974/1
 Notsignale in Schülerschriften, U. Avé-Lallemant, München/Basel, 1982 (Ned. vertaling D. Schermer, Zevenaar, 2001)
 Handschrift als signaal, C.G. Haenen-van der Hout, Deventer, 1983
 In Memoriam Cor Haenen-van der Hout, M. de Monchy in: Acta Graphologica, Beil. ZfM 1989/2
 Die Handschriften von Kindern und Jugendlichen, Ein graphologischer Leitfaden für Schule und Elternhaus", Robert Bollschweiler, Hitzkirch, 1993
 Boekbespreking Die Handschrift von Kindern und Jugendlichen, U. Imoberdorf in: Zeitschrift für Menschenkunde, 1993/1
 Boekbespreking Die Handschrift von Kindern und Jugendlichen, M. van Zoest in: Acta Graphologica/Beil. ZfM 1994/3
 Tijdschriftartikelen van de hand van Mevr. C.G. Haenen-van der Hout, M. van Zoest in: Acta Graphologica, 1996/voorjaarsnummer
 Kindergrafologie in de 20^e eeuw, een parelsnoer geregen door Dick Schermer, Zevenaar, 2000

Eerste indruk

Opmerkelijk

Sheila Lowe: "Als we het handschrift toestaan aan het woord te komen, zal je dat zeker met de persoonlijkheid verbinden."

Omschrijving

Ieder handschrift brengt wat in ons teweeg. Bijv. het ene oogt rustig, het andere chaotisch. Grote letters komen anders over dan kleine priegellettertjes.

Bedenk wel, dat het schrift ook de gelegenheid moet krijgen om op ons in te werken! Probeer te luisteren naar het verhaal, dat het schrift wil vertellen. Dat lukt niet als we er zelf steeds doorheen praten. Als we een handschrift bekijken met een vooropgezet idee in ons hoofd, ontvangen we de verkeerde boodschap.

Kijk naar het handschrift of je voor het eerst een geschreven tekst ziet.

Toepassing

Noteer vast de woorden die opkomen bij het bekijken van het *gehele* schriftbeeld. Nog niet over nadenken alleen opschrijven. Later zal blijken of de woordindrukken overeenkomen met de analyse van de afzonderlijke schriftkenmerken.

Hierna volgen de handschriften van de twee hoofdpersonen in dit boekje. Het eerste schrift is van Leo, die 8 jaar is en in groep vier zit. Het tweede schrift is van de linkshandige Robert, die 11 jaar is en in groep zes zit.

De zon is weg .
Het regent vandaag .
Ik voetbal graag .
mama is soms lief .
lowie doet zijn best .
juf aartje
is lief .

De tekst van Leo luidt:

De zon is weg. Het regent vandaag. ik voetbal graag. mama is soms lief. lowie doet zijn best. juf aartje is lief. (Aan het einde van "Antwoorden Robert" staat Leo's handschrift na vijf maanden schrijfhulp!)

het is weer dinsdag.
het is zonnig.
Er staat veel wind.
De toetsen op school zijn veel te lang.
het is regenachtig.

29-05-2001 Robert

De tekst van Robert luidt:

het is weer dinsdag. het is zonnig. Er staat veel wind. De toetsen op school zijn veel te lang. het is regenachtig.

Bekijk het handschrift ook eens ondersteboven. Dan word je niet afgeleid door de tekst. Dan is goed te zien of de geschreven tekst een homogeen geheel is of uit losse flarden bestaat.

Bekijk de achterkant van het handschrift tegen het licht. Dat is ook een manier om naar het geschrevene als geheel te kijken.

Bekijk het een door een stukje vitrage of tussen je oogwimpers door. De kleine verschillen leiden dan nog niet af, die komen we later bij de schriftkenmerken wel tegen.

De kracht, waarmee is geschreven, voelen we aan de achterkant van het papier. Hoe beter de letters te voelen zijn, des te groter is de kracht/druk die op pen en papier is uitgeoefend.

We vroegen een niet-grafologisch geschoold iemand naar haar eerste indruk. Zij reageerde op het schrift van Leo met de woorden 'chaotisch' en 'deprimerend'. Bij dat van Robert kwam zij tot een ander antwoord. Welke indruk krijg je zelf? Vergelijk deze met de Antwoorden.

In het volgende hoofdstuk geven we woordparen, die bij de eerste indruk naar boven kunnen komen. Wij geven daarmee een voorzetje. Vergelijk maar of de woorden, die je spontaan noteerde er tussen zitten.

Wie meer wil weten

Symbols of the soul, etched in ink, Sheila Lowe, in: The Graphological Magazine, Issue 7, Summer 1998; is vertaald verschenen in het voorjaar-zomernummer 2000 van Acta Graphologica, periodiek van de Nederlandse Orde van Grafologen.

Eerste indruk in woordparen

Opmerkelijk

Ieder weet het uit eigen ervaring: in de brief van een bekende, het opstel of dictee van een kind ‘zien’ we ogenblikkelijk de afzender! Al vanaf de eerste schrijflinies herkent de leerkracht de kinderen in en achter hun handschrift. En niet alleen de volwassene – ook de kinderen zelf weten welk schrift van henzelf en van hun groepsleden is.

Hoe verruim je de eerste indruk?

De bekende Nederlandse grafoloog J.J. Wittenberg (1909-2000) pleitte zijn leven lang voor wat hij een ‘holistische’ benadering van het handschrift noemde. Hierbij wordt het schrift als een Gestalt opgevat, een netwerk van elkaar beïnvloedende schriftkenmerken. Om de eerste indruk wat breder in beeld te brengen ontwierp hij twintig vragen met woordparen. Deze vragen zijn opgesplitst in drie groepen ‘krachten’ – vitale, psychische en personale krachten.

Wij bekijken het handschrift van Leo van tenminste armafstand. Onze eerste indruk met behulp van woordparen beoordelen wij als volgt. Vraag 11 laten we hier buiten beschouwing. We vinden de tekst te kort om te bepalen, of het schrift gaandeweg vrijer dan wel angstiger wordt. Wel valt op, dat de laatste zin minder verbonden is; Leo lijkt hier terug te vallen op de in groep drie geleerde losse letters.

Vitale krachten

1. Doet het schrift natuurlijk of gekunsteld aan?
2. Doet het schrift terughoudend of uitbundig aan?
3. Doet het schrift ononderbroken of verbrokkeld aan?
4. Doet het schrift zeker of onzeker aan?
5. Doet het schrift gedreven of geremd aan?
6. Doet het schrift ervaren of onervaren aan?
7. Doet het schrift vlot of traag aan?
8. Doet het schrift koud of warm aan?

Psychische krachten

9. Doet het schrift plezierig of onplezierig aan?
10. Doet het schrift rijk of eenvoudig aan?
11. Doet het schrift gaandeweg vrijer of angstiger aan?
12. Doet het schrift middelpuntzoekend of middelpuntvliedend aan?
13. Doet het schrift omhooggaand of omlaaggaand aan?
14. Doet het schrift intelligent of niet intelligent aan?

Personale krachten

15. Doet het schrift ordelijk of onordelijk aan?
16. Doet het schrift nauwkeurig of onnauwkeurig aan?
17. Doet het schrift rechtlijnig of boogvormig aan?
18. Doet het schrift krap of ruim aan?
19. Doet het schrift moedig of bangig aan?
20. Doet het schrift horizontaal of verticaal aan?

Eindoordeel

Vitale krachten:	in ruime mate aanwezig – <u>in geringe mate aanwezig</u>
Psychische krachten:	in ruime mate aanwezig – <u>in geringe mate aanwezig</u>
Personale krachten:	in ruime mate aanwezig – <u>in geringe mate aanwezig</u>

Neem nu het schrift van Robert erbij en bekijk ook dit van tenminste armafstand. Vergelijk per vraag of het schrift ook op jou overkomt zoals wij bij Antwoorden hebben onderstreept. Ook nu is vraag 11 niet beoordeeld.

Tenslotte kun je het handschrift van een 'interessante' leerling, of dat van jezelf, net zo analyseren!

Wie meer wil weten

Holistische grafologie, J.J. Wittenberg, in: Acta Graphologica, Periodiek van de Nederlandse Orde van Grafologen, voorjaarsnummer 2001.

Groot - klein

Groot

Opmerkelijk

"het grote gebaar"	"klein, maar fijn"
opgeblazenheid	ineenschrompelen
"sich breit machen"	zich klein maken

Omschrijving

Wanneer noemen we een schrift groot? Als de kleine letters (ihoogte) groter/hoger geschreven worden dan is aangeleerd. Meestal is dat groter dan 3 mm.

Bij het leren schrijven zien we groot schrift, omdat de motorische vaardigheid het nog niet toelaat om kleiner te schrijven.

Groot schrift valt op. De schrijver manifesteert zich. De grafoloog kan beoordelen of de schrijver inhoudelijk wat te bieden heeft of alleen lucht omspant.

Groot schrift zien we op school vaak voorkomen bij de meisjes in groep zeven en acht. Ze schrijven dan grote en bolle letters. Dat neemt op papier meer ruimte in beslag. Is dat aan hun gedrag ook te merken? Ze besteden zeker meer aandacht aan hun presentatie! In hun leven hebben ze ook meer ruimte nodig.

Binnen zo'n ronde 'o' past veel gevoel. Aan de aard van de schrijflijn kan de grafoloog zien of dat ook op grote prikkelbaarheid duidt.

Héél algemeen gezegd kan de grootte van het schrift uitsluitsel geven over het zelfwaardegevoel van de schrijver. Grootte kan wijzen op ruimdenkendheid en eigen aan het karakter zijn, maar ze kan ook een compensatie van innerlijke zwakte zijn. De brutale ellebogenwerker kan een compenserende zwakkeling zijn. De echtheid van de andere kenmerken geeft daar antwoord op.

Ieder kenmerk, zo ook de grootte, duidt op een karaktertrek die meer naar het positieve of meer naar het negatieve verklaard kan worden en dan nog op verschillende niveaus. Wees als leek dus heel voorzichtig!

Soms kom je een handschrift met extra lange bovenlussen tegen. Dat zijn vaak denkers. De inhoud van de bovenlus geeft uitsluitsel of het louter fantasie en luchtflitsen is of werkelijke ideeënrijkdom. "Als ik in bed lig, denk ik aan hoe ik de wereld zou regeren" (jongen van zeven). Adviseer deze leerlingen veel buiten te spelen, dieren of bloemen te verzorgen als tegenwicht voor wat er in die koppies omgaat.

De strekkende beweging naar boven wordt een figuurlijke overstrekking voor het kind. Wees ook alert als de 't' even hoog is als de bovenlus. Zo schrijven vaak kinderen, die door de ouders overvraagd worden en daardoor steeds op hun geestelijke tenen lopen.

De schrijfpedagoog meet zowel boven- als onderlus en de i-hoogte. Hoe verhouden die zich tot elkaar? Eén van de drie zones springt er meestal uit. De onderlussen zijn bij kinderen moeilijk te duiden, zodat we die hier niet verder bespreken.

In de lage groepen wordt groot geschreven door de zich nog ontwikkelende motoriek (vooral bij de jongens).

In de hoge groepen wordt groot geschreven omdat de leerling anders dan het gewone wil gaan schrijven (vooral de meisjes).

Het komt ook voor, dat een kind één woord groter schrijft dan de andere woorden in de tekst, zonder dat er een motorische aanwijzing voor is. Dat groter geschreven woord kan een speciale betekenis voor het kind hebben.

Praktijk

Pas de grootte van het papier aan het niveau van het kind aan. Doe het geen geweld aan door het te laten priegelen of in de ruimte te laten verdrinken.

Handschrift Leo:

De laatste "f" van voetbaf meet 21 mm. De eerste "f" in fief, regel 4 meet 18 mm.

Bij Leo is de gebrekkige sturing oorzaak van het verschil in lettergrootte. Hij heeft ook moeite met het onthouden van een letterbeeld. In regel drie is de onderlus van de 'f' groter en in regel vier de bovenlus.

Handschrift Robert:

Vind je de i-hoogte (de hoogte van de rompletters) regelmatig van grootte? Is de 't' steeds evenhoog als de bovenlussen?

Eigen handschrift:

Meet de totale lengte van de letter 'f'. Hoe is de verhouding van de lengtes van de boven- en de onderlus?

Klein

Opmerkelijk

Er zijn kunstenaars, die een sonnet op een papiertje ter grootte van een postzegel kunnen schrijven.

Dat is zelfs ook eens met een ganzenveer gedaan!

Het hele kleine schrijven wekt verwondering. De schrijver toont zijn vaardigheid, maar vraagt tevens een grote inspanning van de lezer.

Omschrijving

Als je klein schrijft, beweeg je zelfs bij de rompletters niet ver naar boven of naar beneden. Je kunt dan wel sneller naar rechts. Iedere mm. groter kost meer tijd.

Bij kinderen is groot schrijven normaler dan klein schrijven. Kinderen die te klein schrijven geven een signaal af – in tegenstelling tot bijvoorbeeld geleerden. Waarom durven ze niet meer ruimte op het papier in te nemen? Wat remt hun natuurlijke ontdekkingsdrang? Is er iets dat ze bedrukt of onderdrukt? Het kind kan niet lekker in zijn vel zitten en boft als een leerkracht dat handschriftsignaal op kan pikken en het kind dan kan helpen. Mogelijke oorzaken: dominante opvoeder, durft niet groot te zijn, angsten. Het zelfwaardegevoel van de leerling heeft op de één of andere manier een knauw gekregen. Herstel van het vertrouwen in een volwassene is al een hele sprong voorwaarts. (Leerkracht zijn is dan spitsroeden lopen.)

De kleine schrijver heeft dus geen uitslaande beweging. Daardoor valt hij minder op. De ene heeft zijn handen vol aan zichzelf en kan daardoor niet naar buiten gericht zijn. Een andere is bescheiden van aard en heeft niet veel ruimte voor zichzelf nodig.

De meerduidigheid blijft een moeilijke zaak.

Op blanco papier blijkt men groter te schrijven dan op gelinieerd papier. Zo ook bij de leerlingen van groep drie. Toch lukt het de jonge schrijvers om zich aan de liniëring aan te passen. Mogen we dat wel van ze vragen? Vraag niet wat een inspanning dat betekent voor de leerling die dat motorisch nog niet aankan! Witte knokkeltjes, extra druk en verkramping zijn het gevolg. Wij kunnen ons ook aanpassen aan de leerling, die echt zijn best doet (bijv. door de liniëring aan te passen) en hem het schrijfplezier niet ontnemen.

Bij een derde van de zesjarigen zien we het motorisch onvermogen om langere letters, zoals de 't' en de 'd' hoger te schrijven dan de 'i' en de 'a'. Gewoonlijk verdwijnt dat snel, maar bij de dysgrafische leerling zien we dat langer voorkomen.

De groottewisseling van de kleine letters is tot 11 jaar heel gewoon. Dit is weer zo'n punt waar de kindergrafologie afwijkt van de duiding bij volwassenen. Een leeftijdsverschijnsel heeft een andere betekenis.

Heel klein schrift kan ook voortkomen uit verzet tegen de schoolnorm. Eveneens kan een kind tijdelijk niet aanspreekbaar zijn door een minderwaardigheidsgevoel of door zich bedrukt te voelen.

Een enkele keer zie je een kleine priegelaar, die gewoon precies werkt. Motorisch heeft deze geen extra ruimte nodig. Ook psychisch is er geen alarmfase. Dit is een uitzondering.

Meestal is bij klein schrift op de basisschool alertheid op de oorzaak gewenst.

Handschrift Leo: Zou je de grootte van de letters aan de motoriek wijten en waarom?

Handschrift Robert: Wat kan de reden zijn voor de kleine tweede ‘e’ van het woord “veeltelang”?

Eigen handschrift: Vraag eens aan de gezinsleden of ze je groot of klein vinden schrijven. Wie weet ontstaat er een discussie over de grootte van elkaars handschrift.

Snel – langzaam

Opmerkelijk

Wat er gebeurt wanneer je in normaal, langzaam of snel tempo schrijft, kun je persoonlijk ervaren. Daarom deze uitdaging. Lees de volgende gezegdes door, kies er één uit en schrijf dat op een blanco vel papier – eerst in je normale tempo, vervolgens langzaam, tenslotte snel. Hier zijn ze dan:

- Haastige spoed is zelden goed! Nederlands spreekwoord
- De haastige en de langzame ontmoeten elkaar bij de veerpont. Arabisch spreekwoord
- Kwikzilvertje schrijft sneller en haastiger dan Joris Goedbloed. G. van Andel-Ripke
- Als we over dun ijs schaatsen, ligt ons behoud in onze snelheid, Ralph Waldo Emerson
- Verwacht geen snelheid van een goedkoop paard, wees al blij als het kan hinniken. Nigeriaans spreekwoord

Wat is je opgevallen tijdens het schrijven in de verschillende tempo's en bij het vergelijken van de resultaten? Bij de 'Omschrijving' kun je er enkele schriftkenmerken op loslaten.

Ruim veertig jaar geleden werd door Boer en De Poel al gepleit voor opvoering van het schrijftempo: "De eis van een redelijke schrijfsnelheid is een eis van onze moderne samenleving, die ook het arbeidstempo en het levensritme geleidelijk heeft opgevoerd." (Penneconste, Groningen, 1960)

Ieder mens, kind of volwassene, bezit een heel eigen leef-, denk- en werktempo. Dit komt dus ook in bijvoorbeeld het spreken en schrijven tot uiting. Het is daarom de vraag, of je het individuele, dus subjectieve, schrijftempo van iemand wel wezenlijk kunt en mag veranderen door tempotraining.

De schrijfsnelheid is vooral van belang bij het schrijven van volwassenen. De meeste kinderen beschikken tot in de bovenbouw van de basisschool nog niet over een geautomatiseerd, laat staan persoonlijk handschrift. Het tempo is dan ook tot op zekere hoogte te beoordelen. In moderne methoden wordt in de hogere leerjaren getraind op vergroting van schrijfsnelheid.

In een grafologiecompendium wordt onderscheid gemaakt tussen vijf soorten schrijfsnelheid bij volwassenen. Telkens wordt bij benadering het aantal letters genoemd, dat in één minuut kan worden geschreven: langzaam (minder dan 100 letters per minuut), matig (ca. 130), versneld (ca. 150), snel (ca. 180), haastig (meer dan 200).

In de grafologie wordt aan snel en langzaam schrift een heel verschillende betekenis toegekend. Om de belangrijkste verschillen in persoonlijkheidstrekken te noemen:

- snel schrift: natuurlijke uiting, spontane mededeling, actief, snel denken, doelgericht handelen, flexibel, veranderingsgezind;
- langzaam schrift: ingehouden uiting, zelfbeheersing, passief, langzaam denken, vertraagd handelen, bedachtzaam, gehecht aan regels en routine.

Omschrijving

Om de schrijfsnelheid te bepalen tellen we het aantal letters dat in één minuut tijd wordt geschreven. Hoewel de auteurs van schrijfmethoden nogal van mening verschillen, kunnen we de "Proeve van een leerplan schrijven/handschriftontwikkeling op de Pabo" (Enschede, 1996) wel als objectieve richtlijn nemen:

groep 3:	20 à 30 letters per minuut	groep 6:	50 à 60 letters per minuut
groep 4:	30 à 40 letters per minutt	groep 7:	60 à 70 letters per minuut
groep 5:	40 à 50 letters per minuut	groep 8:	70 à 90 letters per minuut

Voor de brugklas wordt een tempo van 100 à 120 letters per minuut als norm vermeld.

Wij beperken dit schriftkenmerk allereerst tot drie tempoverschillen: langzaam, gemiddeld en snel.

Verder richten we ons alleen op de volgende, vaak voorkomende eigenaardigheden:

Langzaam schrift

gelijkblijvende hellingshoek
gelijkblijvende grootte (vrij kleine middenzone)
gelijkblijvende lettervormen
nauwkeurig gezette i-punten (ook wel links)
gelijkblijvende woordafstanden
gelijkblijvend regelverloop (recht)

Snel schrift

wisselende hellingshoek (niet altijd)
wisselende grootte (niet altijd)
wisselende lettervormen
onnauwkeurig gezette i-punten (vaak rechts)
wisselende woordafstanden
wisselend regelverloop (golvend, stijgend)

Toepassing

We bekijken eerst weer het schrift van Leo, dat zeer onregelmatig oogt. Hij zit in groep 4 en beschikt over zowel een zwakke schrijfmotoriek als dito schrijfvaardigheid. Dit komt tot uitdrukking bij het beoordelen van de schriftkenmerken, zoals hierboven is vermeld.

We constateren aan de hand van de genoemde schriftkenmerken: gelijkblijvende hellingshoek, wisselende grootte, wisselende lettervormen, onnauwkeurige i-punten, wisselende woordafstand, wisselend regelverloop. Wij weten niet of dit zeer onregelmatige handschrift vooral is toe te schrijven aan Leo's geringe schrijfvaardigheid dan wel aan zijn impulsieve aard.

We bekijken vervolgens het schrift van Robert, die bepaald nog niet 'geautomatiseerd' schrijft, maar geen fijnmotorische problemen heeft.

Met dit kenmerkenlijstje kun je nu ook de zelfgekozen spreuk analyseren. Kloppen de 'langzame' aandachtspunten bij de rustig geschreven spreuk en de 'snelle' bij de vlot neergepende? En het in een normaal tempo geschreven spreekwoord?

Tot slot kan het schrift van een hiervoor in aanmerking komende leerling nader worden onderzocht op de mate van langzaam, gemiddeld of snel schrijven. Of dat van jezelf?

Praktijk

De meeste leerlingen schrijven in een aanvaardbaar tempo, dat past bij hun leerjaar; hun handschrift zal goed of tenminste leesbaar zijn. Dus hoeven we ons over het merendeel van de groep geen speciale schrijfzorgen te maken.

Een observatie tijdens het schrijven, bijvoorbeeld een taalactiviteit, is zó waardevol! Ze kan namelijk uitsluitsel geven over zaken die van grote invloed kunnen zijn op het schrijftempo: lichtval, kwaliteit van pen en papier, zithouding, schriftligging, pengreep, schrijfbeweging.

De langzame schrijvers kunnen baat hebben bij gerichte tempotraining. Deze kan individueel, met een kleine of de hele groep, worden gedaan. Laat eerst een tekst(je) lezen of voorlezen. Op hetzelfde moment begint ieder met het overschrijven ervan – bij voorkeur op blanco papier. Zeg na precies één minuut 'stop'. Nadat ieder een streepje achter de laatstgeschreven letter heeft gezet, wordt de rest vervolgens overgeschreven. Daarna telt elke leerling het aantal tot het streepje geschreven letters, noteert dit aantal en meldt het de leerkracht – of liever laten inleveren om 'vergelijking' te vermijden?

Zo'n korte training – enkele keren per week enige minuten – kan doorgaan tot een redelijk niveau is bereikt.

De snelle schrijvers hebben een andere benadering nodig. Zij zien schrift eerder als een hulpmiddel om zich te uiten. In gedachten zijn zij vaak verder dan hun hand kan volgen. Zij moeten soms worden gestimuleerd om het wat rustiger aan te doen. Hun handschrift zal vermoedelijk regelmatig en leesbaarder worden door aandacht te vragen voor bijvoorbeeld regelmatig neerhalen (hellingshoek), kleinere letters, meer uniforme lettervormen, gelijkmatiger woordafstanden. Ook de kans op spelfouten kan daardoor afnemen.

Wie meer wil weten

Schrijven, Proeve van een fenomenologische benadering, C.G. van der Hout, Groningen, 1967 (blz. 60-62)

Het diagnostiseren en corrigeren van stoornissen in het schrijven, H.F. Pijning, Groningen, 1969 (blz. 28-34)

Was Bilder und Handschrift verraten, So helfe ich meinem Kind, Claude Santoy, Neuwied, 1994 (blz. 57-59)

Verbonden – onverbonden

Opmerkelijk

Wil je zelf het verschil ervaren tussen aan elkaar en los van elkaar geschreven letters? Schrijf dan de volgende zin op beide manieren op: “Bij de burgerlijke stand wordt men vaker verkeerd verbonden dan bij de telefoon.”

Welke ervaringen deed je bij het onverbonden schrijven op:

- Verliep de schrijfbeweging meer hortend en stotend dan vloeiend?
- Veranderden sommige letters van vorm?
- Nam de lengte van de zin in omvang toe?
- Duurde het langer?
- Deed de ‘onverbonden’ zin al of niet natuurlijk aan?

De mate waarin we verbonden schrijven, is heel persoonsgebonden. Het blijkt dan ook moeilijk te zijn om de graad ervan te verhogen. Er staat echter tegenover, dat het veel makkelijker is om minder letters met elkaar te verbinden, zoals bijvoorbeeld bij blokschrift.

In de schrijfmethoden werd en wordt, na de aanvankelijke fase, vrijwel steeds verbonden schrift aangeleerd. Daar zijn maar weinig uitzonderingen op, zoals ‘Blokschrift’ van Schalij destijds en ‘Mijn eigen handschrift’ in onze tijd. Al is het natuurlijk nogal veel gevraagd om een woord als ‘flierefluiter’ in één doorgaande beweging op papier te krijgen. Op enig moment zul je immers je hand moeten verplaatsen of een puntje op de ‘i’ zetten. Ook dat laatste kan trouwens iets over de persoon van de schrijver zeggen.

En de linkshandige leerlingen? Zij hebben doorgaans meer moeite om hun letters te verbinden. Het ‘duwen’ van de pen in een voor hen tegengestelde richting is nu eenmaal lastiger dan het ‘trekken’ bij de rechtshandige.

In de grafologie spreken we van verschillende soorten verbondenheid in het schrift:

- verbonden schrift,
- onverbonden schrift,
- gegroepeerd verbonden schrift,
- wisselend verbonden schrift,
- imaginair verbonden schrift,
- schijnverbonden schrift.

Omschrijving

In de grafologie wordt onderscheid gemaakt tussen verbonden en onverbonden schrift. Bij gemiddeld verbonden schrift geldt als norm, dat in de langere woorden 4 à 5 letters in één beweging aan elkaar worden geschreven. Het optillen van de pen voor het maken van een i-punt of een t-streep, geldt niet als onverbonden. Bij sterk verbonden schrift worden nog meer letters, soms zelfs hele woorden, aan elkaar geschreven.

Van onverbondenheid is sprake bij een aantal van 3 of minder verbonden letters. Blokschrift valt hier overigens buiten, omdat het niet bedoeld is om verbonden te worden geschreven. In de lagere groepen zien we ook wel onverbondenheid uit motorisch onvermogen (onhandigheid).

Verder zijn bekend, zoals hierboven vermeld:

- gegroepeerd verbonden schrift, waarbij letters in groepjes met elkaar worden verbonden;
- wisselend verbonden schrift, waarbij binnen de woorden hiaten te zien zijn;
- imaginair verbonden schrift, waarbij de schrijfbeweging in de lucht plaatsvindt;
- schijnverbonden schrift, waarbij de letters dichtbij, los van of tegen elkaar staan, maar achteraf aan elkaar worden gelijkmd, gelapt, geflanst; dit ‘lassen’ moet worden voorkomen of tegengegaan. Vooral in de puberteit komen zulke gesteunde letters voor.

Toepassing

We nemen het handschrift van de achtjarige Leo erbij. Let eens goed op de volgende woorden: de zon, regent, voetbaf, mama, aartde. Er is het volgende bij op te merken:

- de zon (verbonden, want aan elkaar geschreven)
- regent (verbonden, met stop bij tweede 'e' en na de 'g', met schijnverbinding van 'e' naar 'n' en van 'n' naar 't')
- voetbaf (schijnverbonden, viermaal gestopt)
- mama (rust onderaan elke letter, geeft een hoekige aanblik)
- aartde (verbonden, met verwarring bij 'td')

Kortom, Leo probeert verbonden te schrijven. Hij heeft moeite met de overgang van lees- naar schrijflitter.

We bekijken nu het handschrift van onze elfjarige Robert. De methode gaat uit van verbonden schrift. Ga eens na hoe de verbindingsgraad van de volgende woorden is: dinsdag, zonig, staat, toetsen, regelmatig. Vergelijk vervolgens wat er bij Antwoorden achterin staat.

Tenslotte nodigen we je uit het handschrift van een leerling, of je eigen schrift, te analyseren op het punt van verbondenheid.

Praktijk

Het kan voorkomen, dat een leerling afwijkt van de wijze waarop in de groep 'verbonden' wordt geschreven. Dit vraagt om nadere aandacht:

- is het schrift minder verbonden dan wat gebruikelijk is, of zelfs onverbonden?
- is het schrift juist meer verbonden, soms met aan elkaar geschreven woorden?
- is er wisselend verbonden geschreven?
- staat de pen vaak stil op het papier? (rusten, nadenken over spelling, motorische onhandigheid)

Elk antwoord kan op verschillende achtergronden wijzen, bijvoorbeeld een veranderende levenshouding (puberteit), zoeken naar samenhang, plotselinge onzekerheid, motorische handicap. Observeer zo'n leerling, praat samen, zo mogelijk ook met de ouders. Overweeg schrijfpedagogische hulp aan te vragen.

Wie meer wil weten

'Schrijven kun je leren', de theorie van het schrijven, A.D. Kwast, Alkmaar, 1999 (hoofdstuk 12: Wel of geen blokschrift in het basisonderwijs?)

Noodsignalen in het handschrift van leerlingen, U. Avé-Lallemant, Zevenaar, 2001 (Nederlandse vertaling van D. Schermer, hoofdstuk 14: Streekonderbrekingen)

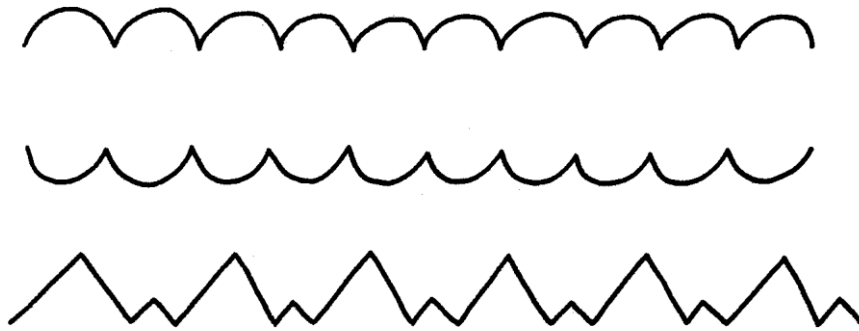
Bindingsvormen

Opmerkelijk

Al op kleuterleeftijd zien we dat het ene kind liever rondingen maakt en het andere meer hoekig over het papier beweegt. Dat blijkt een persoonlijk bewegingsverloop te zijn.

Omschrijving

De rondingen kunnen bol en hol gemaakt worden. Deze drie bewegingsuitingen (arcade, guirlande, hoek) zien er horizontaal zo uit:

Deze bewegingen zien we in ons alfabet terug. Ook bij het schrijven worden deze bewegingen gebruikt om de letters met elkaar te verbinden. De (ver)bindingsvorm kan dus zowel rond als hoekig zijn. In de meeste schrijfmethoden verdient de ronde verbinding de voorkeur.

Bij het bespreken van de bewegingsvorm gaan we ervan uit, dat er geen motorische afwijkingen of motorische achterstanden bij het kind zijn vastgesteld!

Guirlande

De guirlande beweging is de meest ontspannende en elastische beweging tussen de letters. Een guirlanderij, vrolijk en losjes gemaakt, toont een onbezorgd kind. Is er een leerling, die aan het eind van groep twee de guirlanderij niet kan maken, dan zijn er leerproblemen in groep drie te verwachten. Een guirlande heeft symbolisch gezien de vorm van een schaal. Is deze diep, dan kan er veel in, maar met moeite er weer uit. Is de schaal te plat, dan waait alles er zo weer af. Niet te diep en niet te plat, dan kan er wat ingedaan worden en indien nodig kun je erbij om er iets uit te halen.

De guirlanderij kan op vele manieren uitgevoerd worden. Zie de voorbeelden en het boek van M.Hepner.

Praktijk: Laat de leerlingen een grote guirlande op een vel A4 tekenen. "Stel je voor dat dit een schaal is die je op je hoofd draagt en de mensen zien het beste van jou erop. Wat wil je graag aan de mensen laten zien?" De tekeningen zullen je verrassen. Tevens stimuleer je de leerling om over zijn goede kant(en) na te denken.

Arcade

In de letter 'n' zien we de arcade: een ronde boog, rustend op twee zuilen. Bij de 'm' zien we er zelfs twee. We kennen deze vorm uit de romaanse bouwstijl. In onze tijd sieren vele rozenbogen van hout of metaal onze tuinen. Het is leuk om onder een boog door te lopen. We maken erehagen voor bruidsparen. De Romeinen bouwden erepoorten om hun helden (en de meegevoerde krijgsgevangenen) te ontvangen.

Een ronde boog kan veel gewicht verdragen. Dat zien we in de bruggenbouw terug.

Arcades in het handschrift kunnen wat over de belastbaarheid van de persoon aangeven. Daarbij meet de grafoloog de afstand tussen de twee poten, kijkt of het accent op de neer- of ophaal ligt, kijkt naar de vorm van de boog en stelt de betekenis vast in samenhang met het gehele schriftbeeld.

De vorm van de boog is ook in kinderschrift van belang. Het kan een signaal afgeven over een te grote druk op het kind of over het feit, dat het 'dak', waaronder het verkeert hem te weinig eigen speelruimte biedt. Trek aan de bel, wanneer er blijvende vervormingen in de boogvorm optreden!

De arcade is van boven afgesloten en van onderen open. De boog kan je beschermen, maar je kunt hem ook gebruiken om je er onder terug te trekken en je van de omgeving af te schermen. De uitgesproken arcadeschrijver maakt ook bogen in het handschrift waar deze niet aangeleerd zijn.

Na de elastische guirlande komt de arcade wat vormelijker over.

Praktijk: Laat de leerlingen een grote boog op het papier tekenen of biedt ze die aan. "Wat komt er het eerst in je op om ervan te maken en teken dat erbij". Er verschijnt dan vaak een parachute, zon of brug. Als er een gezicht van gemaakt wordt, let dan op de uitdrukking ervan. Kijk ook of het soms meer een masker dan een levendig gezicht is. Een kind tekent meer dan het vertellen kan.

Hoek

De hoekige beweging kenmerkt zich door de rechte lijnen en de plotselinge verandering in de richting. Het is geen vloeiende beweging. Geen ontspannen bewegingsverloop. Oefeningen met rechte hoeklijnen zijn prima concentratieoefeningen. Als de hoekbeweging bewust gestuurd wordt weet de schrijver waar hij heen wil. Of de omgeving dat ook weet is van minder belang. Voor de omgeving komt zo'n verandering meestal onverwacht. De schrijver kan op onbegrip rekenen. Zonder hoek is het schrift te slap en met veel hoek is het weer te verstijfd.

In het handschrift van kinderen, die met alle winden meewaaien zie je meestal geen hoek.

Praktijk: Let op als er bijvoorbeeld bij het tekenen van golven van de zee of van het zwembad hoeken verschijnen. Dan kan er in het gedrag ook weerstand verwacht worden. De oorzaak is vaak ingehouden woede. De uitdaging is dan om erachter te komen, waar dat door komt. Een vel vol hoeken laten maken en met een rode kleur kan een probleem openbreken. Het is in ieder geval een goede manier om het kind af te laten reageren. Dan komt er weer ruimte van binnen.

Toepassing

Handschrift Leo:

Hij zet ontzettend veel druk op z'n pen. Dan schrijf je al minder soepel en met minder rondingen. We zien dan ook veel rechte lijnen tussen de letters. Dit komt ook omdat hij na iedere letter na moet denken over de volgende. De pen wacht dan even. Hoopgevend voor de verdere schrijfontwikkeling is de mooie verbinding tussen de 'o' en de 'n' in "zon". Verder zijn de 'n'-nen ook rond.

Eigen handschrift: Neem voor arcade, guirlande en hoek een verschillende kleur. Trek daar de arcade-, guirlande- of hoekelementen in 't handschrift mee over. Het is dan snel te zien of er een kleur overheerst of dat ze alle ongeveer in gelijke mate voorkomen. Wil je niet in het origineel werken, maak dan eerst een kopie van het handschrift.

In de meeste handschriften zien we een combinatie van deze drie bewegingen. Het niet aan een bewegingspatroon vasthouden heeft zo zijn voor- en nadelen. De ene keer moet je jezelf afschermen en in een ander geval moet je weer openstaan voor indrukken van buitenaf en de volgende keer moet je meteen weten wat je wilt. Er zijn dus vele combinaties mogelijk en het hangt van de andere schriftkenmerken af of de grafoloog het als flexibiliteit kan duiden.

Praktijk

Begin een dag met een paar hoekrijen met potlood. Eventueel op een kladblok. Het bevordert de concentratie van de kinderen. Ze zijn meteen bij de les. In groep zeven en acht kunnen ze zelf hoekpatronen ontwerpen. In de lagere groepen bewegen we bijvoorbeeld als een robot.

Opdracht: "Maak zeven rechte lijnen aan elkaar, die elkaar wel of niet kruisen". Als die op papier staan kunnen ze er iets van maken. De ene keer geef je gericht de opdracht dat het bijvoorbeeld een dier moet worden en een andere keer laat je het weer vrij. Wie maakt het met rechte lijnen af en wie voegt enkel ronde lijnen toe?

Een *schools bewegingsverloop* uit zich in het braaf volgen van het schrijfvoorbeeld. Dat is tot en met groep zes vrij normaal. In groep zeven en acht zullen de durfals het voorbeeld als eersten loslaten en

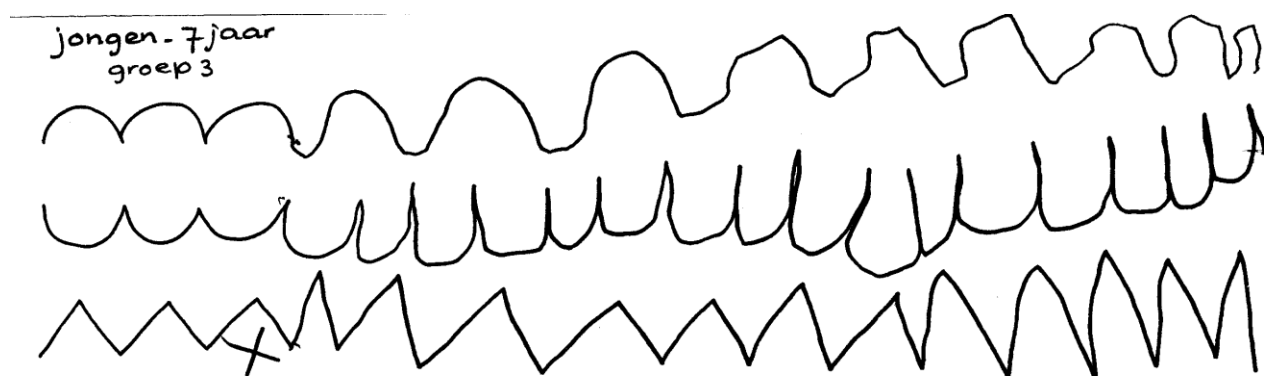
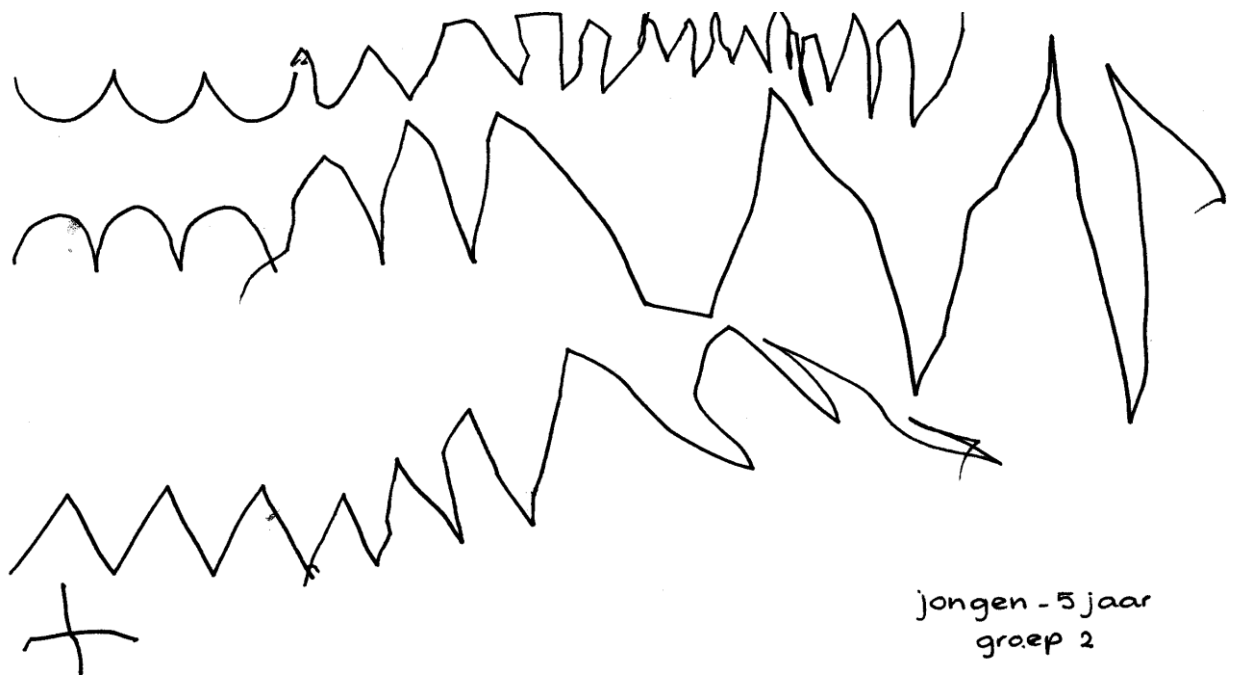
hun eigen lettervormen gaan schrijven. Maak er geen punt van. De prepuber mag de ruimte krijgen om naar zijn eigen vorm op zoek te gaan. Leesbaarheid moet wel een vereiste blijven.

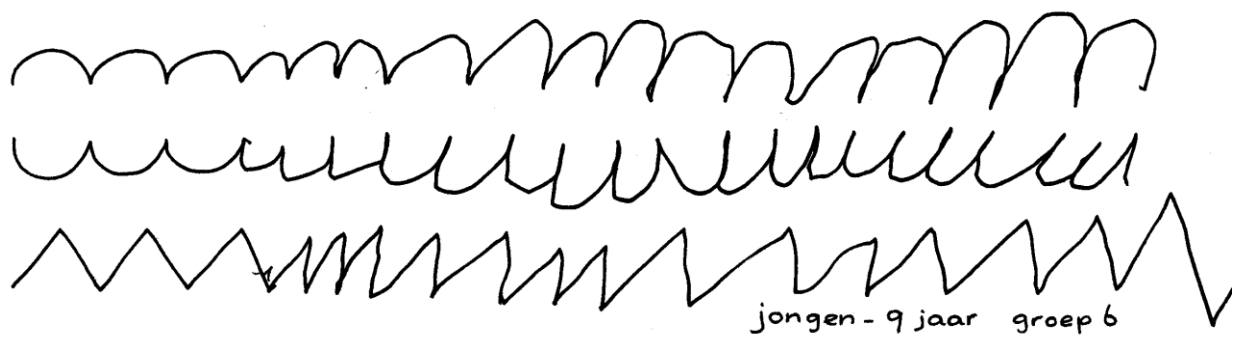
Wie meer wil weten

Schlüssel zur Kinderschrift, Maria Hepner, 1978

N.O.G.-scriptie "Bindingsvormen", V.E.G. Hepkema-Berendse, 1995

Hierna volgt het werk van drie verschillende kinderen van resp. 5, 7 en 9 jaar. Zij hebben de rijen op dezelfde dag afgemaakt. Het kruisje geeft steeds de voorkeurrij aan.

jongen - 9 jaar groep 6

Schrijfdruk

Opmerkelijk

"Indien het er niet om ging den schrijfdruk te bepalen, waarmee reeds vervaardigd schrift tot stand gekomen is, maar om den schrijfdruk, waarmee geschreven wordt, dus om het experiment, dan zouden wij de schriftweegschaal van Kraepelin te hulp nemen, die zoo is ingericht, dat het blad, waarop geschreven wordt, ten gevolge van de lichtsten er op teweeggebrachten druk naar beneden uitwijkt en men deze uitwijking door een systeem van hefboomen op een kymograaf (een draaiende beroete trommel, waar een hefboom tegenaan ligt) kan overbrengen. Of wel wij zouden gebruik kunnen maken van den "graphodyn", een toestel, waarmee Klara Roman-Goldzieher de wisselingen in den schrijfdruk op den kymograaf heeft trachten op te tekenen".

We schrijven hier 1948. De Amsterdamse arts Dr. J. Schrijver beschrijft deze instrumenten in zijn bekende "Leerboek der Graphologie".

Anno 2002 meten we de druk tijdens het schrijven elektronisch. Waarom willen we die schrijfdruk eigenlijk zo graag weten? Hoe zit dat in kinderhandschrift?

Om een letter op papier te krijgen is spierspanning vereist. Het kind moet net genoeg druk geven om de vereiste vorm te produceren en om tegelijkertijd het verder schrijven niet af te remmen. Een kind dat niet genoeg 'drukt' heeft te weinig controle over de schrijfbeweging. Het potlood glijdt krachteloos over het papier. Er ontstaat een letter, maar deze wordt niet gestúurd gevormd.

Bij de meeste kinderen – met een goede spierspanning – zien we bij het leren schrijven toch een sterke druk door de inspanning die ze leveren. Ook de mate waarin je je kracht gebruikt bij de schrijfbeweging moet nog geoefend worden. De lettervormen zijn nieuw en de stuurvaardigheid is nog niet optimaal. Observeren is hier weer hét middel. Ontstaat de grote druk door motorische onhandigheid of door moeite met de spelling? Na groep drie wordt de druk meer een persoonsgebonden kenmerk.

Omschrijving

De druk in het handschrift geeft informatie over bijvoorbeeld de vitaliteit van de schrijver, van ijver of falen, ontvankelijkheid of spanningen, de intensiteit van impulsen. Als de druk ontstaat door leeftijdsgebonden onhandigheid niet op tijd verdwijnt, hebben we een aanwijzing om extra op het kind te letten. Vooral als de kleine ronde letters er als grof geschilde aardappels uit blijven zien en als de boven- en onderlussen niet gerond worden.

Probeer maar eens hard je pen in het papier te duwen en dan een mooi geronde 'o' of 'a' te maken. Dat lukt niet zonder soepele beweging met de juiste spanning op de lijn.

Meestal gaat het schrijven met grote druk samen met het knijpen in pen of potlood. De bekende witte knokkels. De leerling hoeft de pen alleen maar te sturen met zijn hand, maar denkt dat de pen het moet doen. Dit wordt door het gebruik van een balpen nog versterkt. Het balletje onderin moet óók gestuurd worden en dat rolt weg zo gauw het bewogen wordt. Bij moeilijk schrijvende kinderen verergert de balpen de zaak alleen maar.

Leerlingen die met weinig druk schrijven zijn er niet veel. Zie je het wel, dan weer opletten Is de druk tijdelijk of blijvend verminderd? Hoe staat het met de gezondheid; snel moe? Maakt het kind een wat uitgebluste indruk? Heeft het moeite om zich te handhaven? Is de streek naast de zwakke druk ook nog bibberig, dan is dat een bevestiging van het signaal.

Het maakt voor de sterkte van de druk ook uit hoe en waar iemand zijn pen vasthoudt. De afstand van de vingers tot de potloodpunt staat in verband met de hefboomwerking en hoe recht of schuin de pen gehouden wordt.

Sterke druk kan ook door verkrampt bewegen ontstaan. Dit heeft soms een psychische oorzaak. Hoe je je voelt heeft uitwerking op de spieren. Waarom is het kind gespannen? Een praktijkvoorbeeld: een jongen wordt thuis veel geslagen. Zo gauw moeder iets niet zint, wordt het op hem afgereageerd. Door de onmacht, die het kind voelt en het onrecht dat het ervaart, is het geen wonder dat er maar geen ontspanning door kan komen in z'n schrift.

Bij sterke druk wordt de doorgaande beweging geblokkeerd. Dit heeft ook invloed op het tempo. Sterke druk is onder andere vast te stellen door met de vingertoppen aan de achterkant van het papier te voelen. De leerlingen vinden dat zelf ook leuk om te doen.

Een normale druk, niet te sterk en niet te zwak, is bij kinderen altijd een goed teken.

Gekopieerde handschriften geven geen uitsluitsel over druk. Wel zijn dan de drukverschillen binnen het handschrift te zien.

Sterke druk, die gepaard gaat met een regelmatig schrift, wordt anders uitgelegd dan sterke druk met een onregelmatig handschrift. Datzelfde geldt voor zwakke druk. De betekenis van deze vier mogelijkheden kan door andere kenmerken versterkt of afgezwakt worden!

Druk in een guirlandeschrift betekent iets anders dan druk in een arcadeschrift. Zit de druk alleen in de neerhalen of ook in de opgaande beweging? Zijn er ook nog grote richtingsschommelingen, dan wordt de betekenis weer anders. Dit om een kleine indruk te geven van de verantwoordelijkheid en de precisie van het werk van de grafoloog. Begin er dus nooit ongeschoold aan.

Toepassing

Handschrift Leo:

Hij schrijft met zeer sterke druk. Enerzijds door motorisch onvermogen en anderzijds door zijn grote moeite met de spelling. Ook gaat hij niet graag naar school. Het schrijven is een te grote inspanning voor hem. Als hier geen hulp geboden wordt, zal de verkramping alleen maar toenemen. En zijn plezier in het werken evenredig afnemen.

Praktijk

“Voel” je eigen handschrift aan de achterzijde van het papier. Kun je de letters of de regels voelen?

Bedenk, dat de ondergrond waarop je papier ligt ook van invloed kan zijn op het meer of minder door-drukken.

Hoe zacht kun je een voorwerp op tafel neerzetten?

Hoe dun kun je schrijven?

Bij de boekhandel zijn balpennen met een lampje bovenop te koop (rond de €2): lukt het om te schrijven zonder dat het lampje gaat branden?

Deze opdrachten zijn alleen bedoeld om verschillen te ervaren.

Bij het werken met sponsjes en kwasten is weinig druk nodig. Dit kan op therapeutische basis aangeboden worden.

Vergelijk ook eens de druk bij het schrijven en de druk bij het tekenen. Is de druk bij het schrijven groter, dan kan dat een indicatie geven of het om spellingsonzekerheid gaat.

Voor leerlingen, die met grote druk schrijven kan de schrijfpedagoog veel betekenissen. Door ontspanningsoefeningen op het bord en op papier aan te bieden. Daar komen geen letters aan te pas en dat ontlast de jonge schrijver al een stuk en het geeft weer vertrouwen in het werken met pen en papier.

Begin- en eindhalen

Opmerkelijk

In 1910 schrijft Ludwig Klages, wijsgeer, grafoloog en leider van een seminarie voor expressieleer, letterlijk: "... dat de individuele behandeling van de *begin- en eindhalen een niet geringe groep kenmerken vormt ...*". Als belangrijkste halen binnen deze groep noemt hij onder andere het verlengen of weglaten van de beginhaal en het weglaten van de eindhaal.

In 1954 constateert dr. J. Slikboer echter: "Op grond van de bestaande literatuur krijgt men de indruk, dat de beginophalen er inderdaad maar 'bijhangen'. Zulks mijn inziens echter geheel en al ten onrechte."

In 1980 vermelden en illustreren Amend en Ruiz in hun boek *Handwriting Analysis* 17 verschillende beginhalen en 31 eindhalen.

In 1996 vermelden en illustreren Halbertsma en Klementsich in hun *Compendium Grafologie* welgeteld 42 verschillende beginhalen en 71 eindhalen. Zij beginnen hun hoofdstuk over beginhalen met een toepasselijk gezegde: Een goed begin heeft goed behagen, maar 't einde moet de lasten dragen.

Maar weinigen houden zich aan de halen van het onpraktische schoolvoorbeeld. Wie ervan afwijkt houdt volgens Slikboer geen rekening met de daarin "gesymboliseerde normen". De verklaring ervan ligt in ons temperament en het er mee samenhangende schrijfbewegingsritme. Wie daarentegen de halenstructuur van het voorbeeld trouw blijft, wordt als braaf, evenwichtig, eenvoudig aangeduid; in een schrift van laag niveau wijst het echter op geringe dynamiek en weinig fantasie.

Als het verleden sterke invloed op een mens uitoefent, vaak op hogere leeftijd, dan worden begin- en eindhalen langer geschreven, net als de lusjes van de schrijffletters 'f' en 't'.

Omschrijving

Met de beginhaal bedoelen we de strek, waarmee de eerste kleine letter (geen hoofdletter) van een woord begint.

Beginhalen, of het ontbreken ervan, geven inzicht in de wijze waarop iemand tegenover z'n familie en verleden staat, of hoe men tot actie overgaat. Op weg naar rijpheid en volwassenheid laten velen ze achterwege, om zo een grotere snelheid te bereiken.

In schrijfmethoden treffen we ze meestal wel aan bij wat Rombouts 'haakjesletters' noemt, zoals m, n, v, w. Ze ontbreken doorgaans bij de 'rondjesletters', zoals a, c, d, o, g. Methoden verschillen trouwens op dit punt meer of minder. Zo kent de methode Ritmisch Schrijven (Engelhart, 1955) vier beginhalen en wel bij de haakjesletters m, n, r, z. Methoden als Schrijftaal (Gils-de Bonth, 1984), Schrijven in de basisschool (Van Engen, 1987) en Novoskript (Baan, 1999) kennen 12 of 13 beginhalen; ze starten alle op halve rompletterhoogte, dus zoals bij de 'm'.

Het is merkwaardig, dat zowel eertijdse schrijfmethoden, zoals Het Schrijfonderwijs in de Lagere School (Van Katwijk, 1902), De loopende Hand (1910), De nieuwe loopende Hand (1932) van Hoo-genboom en Moerman, maar ook de huidige American Schoolform Cursive nagenoeg elke letter op de regel laten beginnen!

De ophaal leent zich volgens Slikboer bij uitstek voor symbolische interpretatie – begint 'beneden' en gaat "naar boven", loopt tegelijkertijd van 'links' naar 'rechts', ontspringt soms 'boven' de schrijflijn, soms er 'onder'. Al deze vaststellingen passen bij de symboliek van de ruimte.

Met de eindhaal bedoelen we de strek, waarmee de laatste kleine letter van een woord eindigt. Eindhalen, of het ontbreken ervan, geven inzicht in de wijze waarop de schrijver zich aanpast aan anderen, of aan de eigen bedoelingen.

Ook hier laten schrijfmethoden verschillen zien. Leert Ritmisch Schrijven bij 16 van de 26 kleine letters korte eindhalen aan, bij Schrijftaal, Schrijven in de basisschool en Novoskript zijn dit er 18, 19 of 20.

Bij de vermelde 'oudjes' en de Amerikaanse methode geldt, dat vrijwel elke letter – de 's' niet – met een eindhaal eindigt, die doorloopt tot rompletterhoogte!

Toepassing

Laten we eens nagaan, of er iets waars in de bewering schuilt, dat weinigen zich houden aan de beginhalen van het “onpraktische schoolvoorbeeld”. Ondanks de talloze varianten beperken we ons hier tot enkele veel voorkomende soorten.

Beginhalen:

1. Schoolvoorbeeld (vergelijk met de schrijfmethode)
2. Toevoeging (méér dan wat de methode aanleert)
3. Verkorting (minder dan wat de methode aanleert)
4. Weglating (niets van wat de methode aanleert)

Eindhalen:

1. Schoolvoorbeeld (vergelijk met de schrijfmethode)
2. Toevoeging (méér dan wat de methode aanleert)
3. Verkorting (minder dan wat de methode aanleert)
4. Weglating (niets van wat de methode aanleert)

Allereerst wordt duidelijk, dat het beslist nodig is om het schrijffalfabet te kennen met z’n begin- en eindhalen van de kleine letters. Liever nog dit bij de hand te hebben! Hoe kunnen we anders het kinderschrift verantwoord beoordelen?

Schrift van Leo (methode: Schrijven in de basisschool)

In elke regel bekijken we een woord:

dezon:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (weglating)	Eindhaal: schoolvoorbeeld (kort)
vandaag:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (kort)	Eindhaal: schoolvoorbeeld (kort)
is:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (weglating)	Eindhaal: schoolvoorbeeld (wegl.)
lief:	Beginhaal: weglating!	Eindhaal: weglating!
best:	Beginhaal: weglating!	Eindhaal: schoolvoorbeeld (kort)

De korte beginhaal bij de ‘l’ (lief) en de ‘b’ (best) ontbreekt, waar de methode deze wel voorschrijft. De korte eindhaal bij de ‘f’ (lief) ontbreekt ten onrechte; bovendien schrijft Leo deze letter heel onmethodisch.

Schrift van Robert (methode: Schrijven in de basisschool)

In elke regel bekijken we opnieuw een woord, in dit geval: weer, zonnig, veel, op, het.

Neem tenslotte een handschrift van een leerling, anders van jezelf, om dit te onderzoeken op begin- en eindhalen.

Praktijk

Naarmate kinderen opgroeien, zich ontwikkelen, nemen hun vaardigheid, snelheid en zelfstandigheid toe. Slikboer spreekt van een “met de leeftijd toenemende integratie”. Het ligt dan ook voor de hand, dat deze toenemende individualisering in het schrift tot uitdrukking komt. Bijvoorbeeld in het toevoegen, verkorten, of weglaten van begin- en/of eindhalen.

In het algemeen zal tijdens de fasen van het aanvankelijke en voortgezette schrijfonderwijs, tot groep vijf, de halenstructuur worden aangehouden. Daarna zullen sommige kinderen zich, op weg naar een persoonlijke uitdrukking, steeds verder verwijderen van het ‘onpraktische’ uitgangsschrift.

Dan is het van groot belang, dat de leerkracht weet welke schrijfafspraken er in school gelden – mogen kinderen ‘experimenteren’, welke waarde wordt gehecht aan schrijfsnelheid, lettervormen en leesbaarheid?

Wat zegt de handleiding hierover?

In het geval van Robert kan het geen kwaad om hem te wijzen op de oorspronkelijke vorm van de ‘t’ en ‘p’; zowel de eindhalen, de snelheid als de leesbaarheid zullen er wel bij kunnen varen.

Wie meer wil weten

Graphodiagnostiek van de beginophaal en de eindhaal, dr. J. Slikboer, in: Nederlands Tijdschrift voor Grafologie, 1954 (aflevering 3/4 en 5/6)

Handwriting Analysis: The complete basic book, K. Amend & M.S. Ruiz, Hollywood, 1980

Compendium Grafologie, T.M. Halbertsma & J.M.J. Klementsich-van Hövell tot Westerflier, Aerdenhout, 1996

Handwriting Analysis, A complete selfteaching guide, P. Scott Hollander, Minnesota, 1998

Schrijfmotorische kenmerken (naar Ajuriaguerra)

Opmerkelijk

“Wanneer wij over het handschrift van kinderen willen praten moeten wij er ons van bewust zijn dat wij te maken hebben met een eerst moeizaam aangeleerd en tenslotte zelf verworven eigen *bewegingspatroon*”.

Mevr.C.G.Haenen-van der Hout in haar boek “Handschrift als signaal”.

De motoriekenmerken van Ajuriaguerra geven samen met de vormkenmerken (zie 'Vorm') het kwaliteitsniveau van een kinderhandschrift aan. Daarvoor is een inschalingstabel opgesteld. Daarop vind je, naast de kalenderleeftijd van de jongen of het meisje, de te scoren punten voor vorm en motoriek. Het ene motorische kenmerk weegt bij het punten geven zwaarder dan het andere en er wordt rekening gehouden met het veel of weinig voorkomen van het desbetreffende kenmerk.

Per leerling en per klas kan de kwaliteit van het schrijven daarmee worden vastgesteld. Dat is voor een leerkracht prettig om te weten of de groep aan de norm voldoet. Het blijft een benadering, maar het voert dichterbij de waarheid dan globaal natte vingerwerk.

De scheiding tussen vorm en motoriek is soms moeilijk te maken en dan overlapt het een het ander. De mate van het beheersen van de schrijfbeweging bepaalt immers de vorm die ontstaat!

Omschrijving

1. *opgelapte neerhaal*: de neerhaal wordt niet in één vastberaden streek gezet.
2. *verbeteringen*: door het hele handschrift heen, verbetert het kind steeds weer letters door er weer overheen te gaan. Meestal over de neerhaal, want die is motorisch gezien moeilijker dan het horizontale gaan. Verbeteringen door spellingsonzekerheid sluiten we uit.
3. *versmeerd*: we zien veel vlekken, dichtgelopen e's en lussen en onregelmatigheden.
4. *verbuiging van de neerhaal bij de d, t, p, en q*. De neerhaal wordt niet onderbroken (1), maar met een bocht gemaakt.
5. *gedeukte ronde letters*: de grof geschilde ‘aardappels’ in het handschrift (zie ook vorm 2).
6. *slecht geronde lussen*: het is naast het op- en neerbewegen moeilijk om gecontroleerd en gerond terug te gaan. Heel lang blijven de boven- en onderlussen plat of hoekig gevormd (vorm 2).
7. *bibberingen*: verspreid door het handschrift komen bibberingen voor, die uit een onvaste hand voortkomen. We zien bibberingen ook vaak aan het eind van een woord door vermoeidheid optreden.
8. *bewogen schrifthaal*: het handschrift toont als een bewogen foto. Alle letters bibberen als het ware.
9. *rukkerige bewegingen*: deze term spreekt voor zich. Dit kenmerk is het beste in te voelen door een gedeelte van het schrift over te trekken. Bij jongens komt dit kenmerk langer voor.
10. *aan elkaar stotende letters*: de vaardigheid om al schrijvend naar rechts te bewegen is nog niet bereikt.
11. *gebroken regel*: de geschreven regel ziet er niet als een geheel uit, onder andere om de hand te verplaatsen is tijd en ruimte nodig.
12. *golvende regels*: de geschreven regel is wel een geheel, maar de woorden staan niet op een imaginaire rechte lijn. De sturing is nog niet voldoende. Ook ontbreekt nog het overzicht. Leerlingen oefenen daar ook weinig in, want ze krijgen meestal gelinieerd papier aangeboden. Om iets over het regelverloop vast te kunnen stellen, laten we de leerling op blanco papier schrijven.
13. *dalende regels*: het einde van de geschreven zin is lager dan de beginhoogte. Let wel op of de papierligging van invloed is, want dan ligt het niet aan de motoriek.
14. *hobbelige regels*: op de lijn dansende woorden vormen een zin.
15. *wisselende grootte*: de rompletters zijn binnen een woord of in een stukje tekst niet even hoog. Bij dysgrafische leerlingen blijft dit kenmerk bestaan.
16. *onvaste hellingshoek*: in een tekst zien we zowel steil als hellend geschreven letters. Vooral bij de lusletters is dat goed te meten.

Wie meer wil weten

La connaissance de l'enfant par l'écriture – Jacqueline Peugeot

Die Entwicklungsstadien des Schulalters im Spiegel der Schrift – Mireille Martischang
In de scriptie “Ken ’t kind aan z’n handschrift” van A. Schoemaker-Ytsma staat van ieder kenmerk een handschriftvoorbeeld. Ook de inschalingstabellen zijn daarin te vinden.

Ruimte

Opmerkelijk

Het Handwoordenboek Hedendaags Nederlands van Van Dale geeft wel 12 verklaringen van het woord RUIMTE:

1. Plaats om zich uit te breiden, uit te strekken of te bewegen – In ons geval in de klas, op het bord en op papier. Laten we ervoor zorgen, dat de leerling zich kan uitbreiden, uitstrekken en bewegen.
2. Plaats tussen twee of meer zaken – In ons geval tussen letterdelen, letters, woorden en regels.
3. Mogelijkheid tot expansie, vrijheid – In ons geval figuurlijke speelruimte voor ieder kind, waarvan het ene meer nodig heeft dan het andere.
4. Door grenzen bepaalde plaats – In ons geval de rand van het papier, een kader op dat papier of spoorlijnliniëring in de schoolschriften. Grenzen worden verschillend ervaren, maar ze moeten er zijn en moeten gegeven worden. Het ene kind moet ze leren en het andere wil ze graag verleggen. Als de leerkracht ze maar niet laat knellen.
5. Heelal – Voor ons geval uit het gedicht "De vogels" van Bert Voeten:

De vogels in het stedelijk *luchtruim* schrijven
een winterbrief aan de mensen in de straten.....
Cirkelend op *het witte blad* van de hemel
zijn zij hun eigen letters, veren en kraakbeen.

6. Plaats waar men zich vrij bewegen kan – In ons geval vragen we ons af: hoe vrij bewegen onze leerlingen op hun vel papier of in hun schrift?
Mevr. Haenen-van der Hout zei: "De zelfstandigheid moet zich kunnen ontwikkelen door een zekere mate van vrijheid om van eigen mislukkingen te leren. In dit proces is ruimteverdeling in het handschrift van grote diagnostische waarde.
7. De onbegrensde uitgebreidheid of een begrensde deel daarvan – In ons geval een piepklein partje, waar we toch groot mee om moeten gaan.
8. Inhoud – Ook in het geval van het schrijven kunnen we de leerlingen leren inhoud aan de hen gegeven ruimte te geven.
9. Het ruim zijn – In dit geval zou de leerkracht open en gedifferentieerd naar het schrijfwerk van zijn of haar leerlingen moeten kijken.
10. Overvloed – Ook in ons geval schaaft overdaad. Als er té voor staat
11. Onbekrompenheid – In het geval dat een onbekommerd kind een bekrompen leerkracht krijgt, zal dat zijn weerslag hebben op het vrij durven bewegen.
12. Ontheffen van druk – In het figuurlijke en letterlijke geval een hele verlichting, je kunt weer ademen en durft weer jezelf te zijn. Je kunt de ruimte weer in en aan!

Geef de leerling ruimte op maat! Het lijkt een contradictio in terminis. Veel ruimte kan de een beangstigen (ruimtevrees, geen overzicht meer hebben) en de ander neemt de tafel er nog als schrijfvlak bij. Weinig ruimte is voor niemand prettig.

Het etymologisch woordenboek leert, dat 'ruim' en 'wijd' aan elkaar verwant zijn. 'Ruim' en 'nauw' niet. Een te kleine ruimte werkt benauwend, remmend en verkrampend. Leefruimte, woonruimte, speel- en en schrijfruimte zijn letterlijk nodig om tot volwassenheid te komen.

Omschrijving

Bij het ruimtegebruik kijken we naar de ongebruikte ruimte! We zijn gewend om naar het geschrevene te kijken. De tussenruimtes kunnen ook tot ons spreken. Hier ligt een relatie met het hoofdstuk over wijd en nauw.

Afstand kan veelzeggend zijn of een bepaald effect bij ons teweegbrengen. Denk maar aan het grote bureau van een directeur of aan de trappen van een paleis. Een bepaalde afstand moet er normaliter tussen mensen zijn, anders voelt het opdringerig aan. Stel je een papier voor, dat helemaal vol is geschreven. Alle ruimte is benut. Krijg je als lezer tijd om op adem te komen? Zijn de beleefdheidsregels in acht genomen?

Om goed naar de nietgebruikte ruimte te kunnen kijken, kun je het papier of de brief op de kop houden of er op armlengteafstand naar kijken. Hoe is de verdeling tussen het geschrevene en de achtergrond? Zie je wanorde of bewust en ordelijk ingedeelde vlakken? De wanorde kan uit aanleg voortkomen, maar het kan ook een uiting van ongenoegen of onverschilligheid zijn.

Ook hier geldt: té weinig onbeschreven laten of té veel onbeschreven laten is ongebruikelijk.

Volgende vraag: Waarmee en hoe wordt de gegeven ruimte opgevuld?

Zien we hele zinnen? Zijn de woordlichamen van elkaar te onderscheiden? Zijn de letters gesloten en hoe zijn ze gegroepeerd? Het is normaal om ruimte tussen de woorden te laten. Dit bevordert de leesbaarheid, de ordelijkheid en geeft tijd om na te denken. Bij té grote tussenruimte gaat dat niet meer op. We raken het verband kwijt, het oogt onregelmatig en als je allang op adem bent gekomen, gebeurt er nog niks. De ruimte is een gapend gat geworden.

Grafologen duiden de linker-, rechter-, onder- en bovenrand. Op school wordt de afstand te veel voorgeschreven om daar in dit verband verder op in te gaan. Misschien durven we de leerlingen zelf eens de ruimte te laten indelen en kijk eens wat een onderlinge verschillen dat oplevert!

De leesbaarheid wordt ook verstoord wanneer de bovenlussen door de onderlussen van de vorige regel heengaan. Dit houdt verband met het inschatten van de ruimte die je nodig hebt en duidt op weinig respect voor het zojuist geschrevene. Maar ... als je groot schrijft en je moet de schoolliniatuur gebruiken, dan kun je niet anders. Dat voelt voor de leerling niet prettig: de eigenheid wordt geweld aangedaan en het resultaat geeft hem/haar geen voldoening. Het werk ziet er ook minder overzichtelijk uit. Dit zie je vooral in groep zeven en acht vaak gebeuren.

Met het stijgen van de leerjaren kan de leerling de ruimte alias het schrijfvlak steeds zelfstandiger en ordelijker indelen. Wordt in groep drie een zin steeds onderbroken, dan is dat daar normaler dan in groep acht. Daar wordt de leerling geacht schrijfvaardiger te zijn en een zin of regel te kunnen overzien. Het indelen van bijvoorbeeld een brief wordt daar dan ook al geoefend.

Het indelen van de ruimte heeft zowel een esthetisch als een ordelijk aspect (uitgegaan van een gemiddelde leerling). Sommige leerlingen hebben dat uit zichzelf en anderen streven er hun hele leven naar.

Het aanzicht van een geschreven tekst wordt vooral bepaald door de vorm van een regel. Deze regels in boeken of in computerbrieven staan in een strakke horizontale lijn, omdat de computer daarvoor zorgt. Aangezien de mens geen machine is, zal zijn geschreven tekst – op blanco papier – fluctuaties vertonen.

Dat maakt de indruk levendig. Maar als de regels te veel gaan golven, schommelen of bewegen, worden we als het ware zeeziek. Het vergt onder andere meer van onze ogen. We houden het minder lang vol om te lezen.

Hieronder zullen we de meest voorkomende vormen van het verloop en de richting van de regel, de regelvoering, laten zien.

rechte regel

we werken met plezier!

stijgende regel

we zoeken het hogerop.

dalende regel

we glijden naar beneden

boven de gedrukte lijn

zie, ik raak de lijn niet.

klevend op de lijn

nu laat ik de lijn echt niet los.

holle regel

de regel ligt een fruitschaal

bolle regel

dakpansgewijs stijgende regel

dakpansgewijs dalende regel

golvende regel

*deze regelvorm loopt bol....
nog een paar en het dak is klaar.
kom van dat dak af!
de zee klopt voort in eindeloze zining...*

Bijna in alle groepen van de basisschool komen we golvende regels tegen. Dit hoort dus bij het kinderschrijven. Heeft het kind er zelf een hekel aan, dan kan er een lijnenblad onder gelegd worden. Woorden kunnen ook op de lijn dansen. Dat is ernstiger, want dan wordt de continuïteit onderbroken, dit in tegenstelling tot de golflijn.

Een kind, dat zich té strak aan een rechte lijn wil houden, spant zich te veel in. Het werkt krampachtig en niet ontspannen.

Beginnende schrijvers maken vaak dalende regels. Vooral als het papier middenvoor ligt, in plaats van onder de schrijfhand. Dat hoort er dan bij en wordt niet grafologisch geduid. De hoek waaronder het papier ligt is hierbij ook van belang om te weten.

Bij de beoordeling van het ruimtegebruik moeten we steeds voor ogen houden, dat het kind op school meestal op gelinieerd papier met een kantlijn schrijft. Het hangt van de leerkracht af of er bijvoorbeeld op de bovenste regel geschreven mag worden. Hij/zij vertelt of je na de titel een regel over moet slaan. Bij een Frans onderzoek in lagere klassen lieten de onderzoekers de kinderen een tekst naschrijven. Het merendeel had ook de indeling van de tekst overgenomen. Het ontbreken van een linkerrand kunnen we derhalve niet duiden, maar het is wel een kindergewoonte. In de hogere groepen kunnen we de leerlingen er wel op gaan wijzen, dat men in het algemeen twee centimeter linkerrand aanhoudt. Volwassenen laten bovenaan ook ruimte voordat ze met de tekst beginnen. Dat doen kinderen zelden. Ze beginnen meteen bovenaan. Is er een kind, dat heel veel bovenruimte openlaat, dan moeten we op letten of er angst en welke angst er aanwezig zou kunnen zijn. Het duidt in ieder geval niet op spontaan en onbekommerd aan de taak beginnen.

Pas in groep zeven en acht kunnen we goed ingedeelde teksten gaan verwachten.

Toepassing

Handschrift Leo

Ook bij hem zien we een breder wordende linkerrand. Hij heeft daarover nog geen enkel voorschrift gehad, want de letters op zich vragen al aandacht en inspanning genoeg.

De linkerrand bij regel vijf is 28 mm. geworden.

Zijn regelverloop kent geen regelmaat. We zien een stijgende regel, golvende regels en een dalende regel. Het overzicht van een woord is er nog niet, laat staan van een hele regel.

Handschrift Robert

Hij is er op gewezen om 2 centimeter vanaf de kant te beginnen. We zien de ruimte wat groter worden. Hoeveel centimeter is het bij de vijfde regel geworden?

Hoe heet het regelverloop van regel drie?

Meet eens hoeveel ruimte beide jongens voor vijf regels nodig hebben.

Eigen handschrift

Hoeveel centimeter verticaal heb je zelf voor vijf regels tekst nodig?

Kijk eens of je rechts ruimte openlaat en of die afstand evengroot of wisselend is. Gewoon om vast te stellen. Het een is niet beter dan het ander, maar anders.

Wie meer wil weten

La connaissance de l'enfant par l'écriture, J. Peugeot

Ook in de opleidingen van het Instituut Haenen-van der Hout wordt het ruimtegebruik van kinderen bij het schrijven behandeld.

Schrijfhoek

Opmerkelijk

De helling van de letters vertelt ons over de mate, waarin gevoelens meer of minder sterk op de voorgrond treden. Ze is dus een soort ‘gevoelsthermometer’. Zo wijst rechtshellend schrift op een naar buiten gerichte houding, steil schrift op beheersing en linkshellend schrift op terughouding. Een schrift met een sterk wisselende schrijfhoek getuigt van ambivalentie (tegengestelde strevingen).

In de loop van de 20e eeuw heeft de schrijfhoek een opmerkelijke, zij het geen toevallige verandering ondergaan. Tot ongeveer 1930 kenden de schrijfmethoden een schuine hoek van 40-60 graden. Daarna kwam de periode van de Nieuwe Zakelijkheid en begon de opmars van blok en steilschrift. In 1958 werd het rechtshellende ‘normschrift’ met een hoek van 70-80 graden gemeengoed. Zo voltrok zich een ontwikkeling van rechtsschuin (gevoelig), via steil (beheersing), naar rechtshellend schrift (op de ander gericht zijn).

Tegenwoordig bieden de meeste schrijfmethoden een rechtshellend alfabet. Een enkele methode kent daarnaast ook een blokschriftversie of een linkshellende versie voor linkshandige kinderen.

Als een rechtshandig kind linkshellend schrijft is dit opvallend, terwijl linkshelling voor een linkshandige als normaal wordt beschouwd.

Het is wenselijk om kinderen vanaf groep 4 een eigen schrijfhoek toe te staan. Op die manier kunnen zij aan hun eigen geaardheid uitdrukking geven.

Omschrijving

De schrijfregel, al dan niet voorgedrukt, vormt hier de basis voor het onderzoek. De neerhaal van de letters, die boven de middenzone uitsteken, maken een hoek met de regel: b, d, f, h, k, l, t. In een gelijkmatig schoolschrift vormen deze bovenletters een hoek van ongeveer 75 graden.

Kies uit 5 regels, die over de hele tekst verspreid staan, telkens één woord met enkele bovenletters. Bij klein schrift is het handig om de bovenletters te verlengen. Leg in dat geval een liniaal vlak naast en evenwijdig aan de neerhaal en trek daar met potlood een lijntje langs.

Leg de onderkant van een gradenboog tegen de schrijfregel van het te beoordelen woord aan. Schuif de gradenboog nu zo in horizontale richting, dat zijn middelpunt samenvalt met het snijpunt van te beoordelen neerhaal en schrijflijn. Leg nu het liniaal op de neerhaal en lees het aantal graden op de rand van de gradenboog af. Schrijf deze letter en hellingshoek op een blaadje en noteer je eindoordeel naar aanleiding van alle opgemeten hellingshoeken op de overzichtskaart.

Toepassing

Bij Leo onderzoeken we deze woorden op hun schrijfhoek of schrifthelling: vandaag, foetbal, lief, best, juf. Hieronder geven wij onze beoordeling weer.

Helling/woorden:	v <u>an</u> daag	f <u>oe</u> t <u>ba</u> l	l <u>ie</u> f	b <u>e</u> st	j <u>u</u> f
Rechtsschuin					
Rechtshellend	d	b l	l		
Steil		f t	f	b t	f
Linkshellend					
Linksschuin					

Eindoordeel: steil omcirkeld en rechtshellend onderstreept.

Onderzoek nu zelf de schrijfhoek in het handschrift van Robert en beoordeel daarvoor deze vijf woorden: dinsdag – het – staat – school – regenachtig.

Tenslotte kun je nu het handschrift van een ‘interessante’ leerling, of dat van jezelf, net zo analyseren!

Praktijk

De schrijfhoek wordt wel eens de ‘barometer’ van het gevoel genoemd. Soms zien we bij kinderen de letters in verschillende richtingen gaan en hun helling wisselt opvallend. Dan is er vermoedelijk iets aan de hand. Een rustig gesprek met het kind, daarna misschien met de ouders, kan dan verhelderend zijn.

De verandering van schrijfhoek is een bekend puberteitsverschijnsel: het schrift wordt van rechtshellend steil of zelfs linkshellend. Uit beide wijzigingen kan, naast streven naar onafhankelijkheid, ook afkeer van en verzet tegen de omgeving spreken.

Wie meer wil weten

Noodsignalen in het handschrift van leerlingen, Ursula Avé-Lallemant, Zevenaar, 2001

Schrijfmethoden in de 20e eeuw, ademen ze een tijdgeest en mensbeeld? Dick Schermer, Zevenaar, 1999

The origins of SLANT measurement, Robert E. Blackman, in: The International Graphologist, Issue 28, May 2001

Wijd – nauw

Opmerkelijk

Iemand die het handschrift van een ander naschrijft valt vroeg of laat door de mand. Dat kost een geweldige concentratie en het is menselijk dat die zo nu en dan verslapt en dan komt de eigen vorm ongemerkt te voorschijn. Handig voor justitie.

Wijd

Omschrijving

In een wijd handschrift is de afstand tussen de neerhalen van de kleine letters groter dan de hoogte van diezelfde letters. Vooral aan de 'm' en de 'n' is dat goed te zien.

Voorbeeld wijde 'n' en 'm':

De schrijver is daardoor met minder stappen aan de overkant en sneller bij zijn doel. Is hij benieuwd wat daar te beleven valt? Denkt hij al aan de volgende regel? Wat drijft hem voort? Hij gebruikt meer ruimte voor hetzelfde aantal woorden dan iemand die meer ingehouden schrijft.

Wijd schrijven is een beweging naar rechts. Symbool voor het naar buiten gericht zijn; de ander, de omgeving, de wereld en het leven. Er is enthousiasme en leven in de brouwerij. Dat heeft zo zijn voor- en nadelen:

Voordeel: De hoofdlijn kunnen zien. Geen tijd kwijt aan bijzaken. Doelgericht werken. Op de omgeving gericht zijn.

Nadeel: Te snel en te wijd gaat ten koste van de leesbaarheid. De lezer moet zich meer inspannen. De schrijver besteedt geen aandacht aan details, die bijvoorbeeld voor een ander wel van belang kunnen zijn. Gevaar: Oppervlakkigheid, kwantiteit in plaats van kwaliteit.

Er zijn drie soorten wijdtes:

1. in de letter
2. tussen de letters
3. tussen de woorden

Toepassing

Handschrift Robert:

Meet de 'n'-nen in het handschrift. De hoogte en de breedte. Welke 'n' is het breedst? Welke 'n' valt nog meer op en waarom?

Nauw

Omschrijving

We noemen een letter nauw als de breedte van de letter kleiner is dan de hoogte.

Voorbeeld nauwe en hoge 'n' en 'm':

Deze schrijver heeft meer tijd nodig om vooruit te komen. Hij ziet onderweg de rupsjes en steentjes. Het gevaar is om daar teveel aandacht aan te besteden, zodat het voortgaan belemmert. De nauwe schrijver kan uit zorgvuldigheid handelen, maar ook geremd zijn. Met een zware rugzak loop je moeizamer. De inhoud van de rugzak kan variëren.

Toepassing

Handschrift Leo:

Meet de hoogte en de breedte van de 'n'-nen in het handschrift

Regel 1: hoog 6 mm. en breed 4 mm.

Regel 2: hoog 7 mm. en breed 4 mm. + hoog 7 mm. en breed 3 mm.

Regel 5: hoog 7 mm. en breed 3 mm.

Zijn 'n'-nen zijn nauw. Nauwte in de letter heet primaire nauwte.

Ook bij nauwte onderscheiden we drie soorten:

1. in de letter
2. tussen de letters
3. tussen de woorden

NORMAAL

Een gewone 'n' is even breed als hoog. Hij past in een vierkant. Neem dit niet te nauw! Dit laat zien, dat zowel de wijde als de nauwe eigenschappen aanwezig zijn. De schrijver weet wanneer te versnellen en op tijd rust te nemen.

Let wel: Informeer naar de aangeleerde schrijfmethode en kijk in hoeverre die is vastgehouden in het handschrift.

Zowel de wijde, normale als de nauwe schrijver komt bij zijn einddoel. Het is een kwestie van tijd.

Praktijk

Leerlingen met een wijd handschrift zijn vaak levenslustig en weetgierig. Geef ze genoeg interessants te doen, zodat de verveling niet toe kan slaan. Wijs ze op z'n tijd op kleine details en let op, dat ze tijdig rust krijgen om hun indrukken te verwerken.

Leerlingen met een nauw handschrift kunnen of durven niet op pad. Een motorische oorzaak is snel te onderkennen en hulp kan geboden worden. Komt de remming voort uit psychische spanningen, dan is voorzichtigheid geboden. Probeer de oorzaak te achterhalen. Bemoedig en versterk hun zelfvertrouwen. Nauwe schrijvers zijn vaak langzame schrijvers. Houdt daar rekening mee. Geef ze tijd om hun werk te maken.

Eigen handschrift: Meet de afstand tussen de poten van de 'm's en de 'n's. Meet daarna de hoogte van die letters. Wijd of nauw?

Probeer eens wijder of nauwer te schrijven dan u gewend bent. Hoe voelt dat? Hoe lang houdt u dat vol?

Woordafstand

Omschrijving

De woordafstand is de lege ruimte tussen de woorden.

Normaal: er kan een 'o' van het eigen handschrift tussen de woorden.

Wijd: bij te grote gaten worden de woorden eilandjes en is het moeilijk om de overkant droog te bereiken. Soms is de overkant niet eens in zicht.

Nauw: te dicht op elkaar geschreven woorden zijn moeilijker te lezen. Waar houdt het ene woord op en waar begint het andere? De schrijver en de lezer hebben moeite met overzicht.

Toepassing

Handschrift Leo:

De afstand tussen de woorden in regel 1 is groot alias wijd en de woordafstand in regel vier is veel kleiner/ nauwer. Tussen de laatste twee woorden is amper ruimte.

Regelafstand

Omschrijving

Hieronder verstaan we de ruimte tussen de regels en niet de lengte van de zin.

Wijd: er is ruimte en iedere regel is goed te zien. De regels raken elkaar niet, wat de leesbaarheid en de ordelijkheid bevordert.

Nauw: de bovenlussen van de regel gaan door de onderlussen van de vorige regel heen (regelverhaking). Dat ziet er niet geordend uit. Er is geen respect voor de letter waar pardoes doorheen geschreven is.

Toepassing

Handschrift Robert:

Welke regelafstand is bij hem het grootst?

Praktijk

Pas de liniëring aan de leerling aan. Laat de grote-regelafstand-schrijver bijvoorbeeld een regel overslaan als er geen andere liniëring voorhanden is. Bekijk per kind of er meer of minder ruimte aangeboden moet worden.

Eigen handschrift: Gebruikt u altijd liniëring? Ook onder blanco papier? Weet u er een verklaring voor? Schrijf eens een stuk op blanco papier en meet de regelafstand. Vergelijk die met de afstand die het gelinieerde papier u biedt. Past dat bij uw handschrift? De regelafstand kan ook variëren. Vooral als u niet gewend bent om zonder lijnen te schrijven.

Links en rechtslopend

Linkslopend

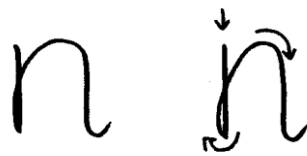
Opmerkelijk

In Sprekend Schrift staat het hoofdstuk "De schrijfbeweging vertelt" (blz. 11). Dat is een goede voorbereiding op het lezen van dit onderwerp. De symboliek van het achteruit of voorwaarts bewegen wordt daarin besproken.

Tijdens het schrijven bewegen we van links naar rechts over het schrijfvlak. We vormen letters, zodat we niet alleen voorwaarts gaan, maar ook weer terug moeten bewegen. Zo ontstaat er rust in het handschrift. Een balans tussen naar buiten gericht zijn en tot jezelf komen.

Omschrijving

We noemen linkslopendheid de extra beweging naar links. Niet als dit uit motorisch onvermogen voortkomt, natuurlijk. Dit kan in een onderlus zijn of een streep links van de eerste n-poot in plaats van eroverheen. Zie de illustratie:

Symbolisch gezien wijst de beweging naar links naar het verleden. Gezonde kinderen zijn leergierig, beweeglijk, ontwikkelen zich en gaan vooruit. Leerlingen, die constant een extra beweging naar links maken geven daarmee een signaal af. Er is iets dat de voortgang belemmert. Het zou een voorzichtige aanleg kunnen zijn. Traagheid, vasthoudendheid of angst eveneens. Als de oorzaak gevonden is en er wordt op tijd geholpen, dan kan het kind weer normaal verder in zijn ontwikkelingsgang.

Toepassing

Handschrift Leo

We zien in regel drie de 'b' van voetbal als 'd' geschreven. De ronding is in drie rukjes gemaakt. Aan het handschrift als geheel is wel te zien, dat dit geen linkslopendheid is, maar spellings- en motorisch onvermogen. We kunnen bij hem geen uitspraak over de mate van linkslopendheid doen. De overgang van lees- naar schrijffletters kost hem veel moeite.

Handschrift Robert

Kun je in regel vijf een linkslopende letter vinden?

Bekijk de 'p' eens onder de loep!

Zie Antwoorden.

Rechtslopend

Opmerkelijk

"Es ist eine typisch europäische Vorstellung, das jedes Vorwärts in der Zeit zugleich auch ein qualitatives Hinauf bedeute, der Fortschritts Glaube ist der mythologische Grundbegriff des 19. Jahrhunderts ... Erwartung, Erfolg, Zukunft, diesen ganzen Komplex erstrebt unsere nach rechts ausgreifende und ausschreitende Schrift."

Max Pulver in Symbolik der Handschrift.

Omschrijving

Al schrijvend bewegen we naar rechts over het papier. Wie meer voorover schrijft, maakt langere op- halen dan neerhalen. Wil je sneller naar rechts dan veranderen vaak de lettervormen, de afstanden tussen letters en woorden en kan de grootte verkleinen.

Bij rechtslopendheid zien we in een handschrift verlengde eindhalen.

Zie de illustratie op de volgende bladzij:

Om naar rechts te komen kan er sprake zijn van een zekere versnelling in het handschrift. Je wilt je werk snel afhebben, je denkt al vooruit of je gaat als een streep (figuurlijk) naar je einddoel. Daarbij worden vaak de a, o, d en g bovenaan niet gesloten. Het weer teruggaan om de ronding te sluiten kost te veel tijd. Er wordt dan niet aan degene gedacht die het nog moet lezen! Daar kan in groep zeven en acht aandacht aan worden besteed. Bij een repetitie Engels maakt het wel degelijk verschil of de leraar 'dog' of 'dug' leest. Bij rechtslopendheid zie je vaak de i-punten rechts boven de i, j, of ij staan. De schrijver denkt sneller dan zijn hand mee kan. Bij professoren zien we dat ook vaak. Het schrijven mag geen tijd kosten en wordt snel neergepend. Je kunt ook vlot bij je doel komen door grote passen te nemen. Dan zien we veel ruimte tussen de letters komen.

Is het altijd goed om snel bij je doel te zijn? Wie weet wat je onderweg gemist hebt. Alles heeft zijn tijd ... Ook kun je niet constant naar buiten gericht zijn; er moet ook tijd zijn om tot jezelf te komen. Er zijn veel redenen om te versnellen. Bijvoorbeeld: je weet al waar je uit zult komen en hoe de weg eruit ziet. Het kan ook onrust in jezelf zijn, die je steeds naar nieuwe prikkels drijft.

Grafologen kijken bij de extra beweging naar rechts in welke zone de rechtslopendheid voorkomt, met welke druk de haal is gezet en hoe het einde van de strek eruit ziet.

In de basisschoolpraktijk is het zaak om op te letten wat de beweging naar rechts veroorzaakt. Is het vlug denken of onverschilligheid? Dat maakt in de benadering van het kind een groot verschil.

Toepassing

Handschrift Leo

Hij moet zich zo inspannen om iets op papier te krijgen, dat er geen rechtslopendheid te verwachten is. Tevens doet hij als leerling van groep vier zijn best om het schoolvoorbeeld te volgen. Zie het boogje onderaan de 'n' van "zon" en in regel twee de 't' van "regent". De laatste letter van regel drie heeft een langer uiteinde dan noodzakelijk. Het eind van de haal is bot, abrupt afgebroken. Dit komt voort uit de gebrekkige schrijfvaardigheid. Hij heeft bij de start geen idee waar de laatste letter van de zin uit zal komen. Hij begint al per woord te denken, maar soms vergt één letter al genoeg van zijn denkraam.

Eigen handschrift

Neem je eigen handschrift onder de loep en onderzoek waar je extra naar links of rechts beweegt en of het veel voorkomt. Verbind daar geen conclusies aan, want je weet één kenmerk staat nooit los van de andere kenmerken. Je bent, wie je bent! Je schrijft hoe je bent? Je bent hoe je schrijft? Als dat geen voer voor psychologen is

Vol – mager

Opmerkelijk

Ludwig Klages, de grondlegger van de grafologie, stelde al in 1917, dat het geslacht met 85 procent zekerheid uit het handschrift is op te maken.

Ronde en volle vormen worden vaak ‘vrouwelijk’ genoemd; ze symboliseren gevoelvolheid, betrokkenheid op het dagelijks leven, eerder een behoefte aan reflectie. Hoekige en magere (in tegenstelling tot volle) vormen staan echter als ‘mannelijk’ te boek; ze verbeelden wilskracht en verstandelijke beheersing, zakelijkheid en realisme.

Vol schrift wijst op aanschouwelijkheid en in beelden denken, voorstellingsvermogen en ook op fantasie. Mager schrift daarentegen wijst op abstractievermogen en het denken in begrippen, het uitgaan van feiten, kritisch vermogen.

De Amerikaanse psycholoog en bioloog dr. Aric Sigman onderzocht het verband tussen de voorkeur voor lettertype en persoonlijkheid. Op grond van zijn studie werd hem duidelijk dat:

- *mannen* een strak, rechtlijnig lettertype verkiezen, dat een technische, machinale uitstraling heeft; de openlijke, extraverte aandachttrekkers maken het liefst gebruik van het schreeuwerige Comic Sans;
- *vrouwen* een rond lettertype op prijs stellen; de snelle, vrouwelijke yup blijkt graag naar Georgia of Shelly te grijpen, die een zacht en welgevormd lettertype geven.

Halverwege de 19^e eeuw kregen jongens en meisjes in het Victoriaanse Amerika afzonderlijk schrijfonderwijs. De methode van James French voorzag namelijk in een rose leergang met sierlijk en rond schrift voor meisjes en een blauwe leergang met praktisch koopmansschrift voor jongens.

Omschrijving

Om na te gaan, of er van vol of mager schrift sprake is, moeten we de volheid of magerte van drie soorten letters bekijken:

1. de ronde letters in de middenzone, die ruimte omsluiten (a,d,e,g,o,q)
2. de letters met bovenlus (b,f,h,k,l)
3. de letters met onderlus (f,g,j,ij)

Voor het vaststellen van de maatstaf voor vol of mager wordt uitgegaan van het schoolvoorbeeld. Letters, die ronder, meer gezwollen zijn dan die van het aangeleerde schrijffalfabet, noemen we ‘vol’; ze zijn het resultaat van een omsluitende, vlakvullende schrijfbeweging. Zijn ze echter slanker, minder wit of ruimte omsluitend, ‘gequetscht’, dan spreken we van ‘mager’. Het toppunt van magerte is de tot stok verworden bovenlus of onderlus.

We kunnen het ook zo zeggen: Bij volheid is de zijwaartse, horizontale beweging groter dan bij het schoolvoorbeeld, terwijl deze bij magerte juist kleiner is.

Normaal gesproken kun je volstaan met schattend vergelijken (schoolvoorbeeld en handschrift). Bij twijfel zul je objectiever te werk moeten gaan. Een eenvoudige manier is om het schoolalfabet op een transparant te kopiëren en dit op het te onderzoeken handschrift te leggen. Een tijdrovender werkwijze: trek een rechte lijn die samenvalt met de neerhaal (van bijvoorbeeld ‘h’ of ‘j’); trek dan op de plaats waar de lus het breedst is, een lijntje loodrecht op de eerdere rechte lijn. Met een liniaal of passer is de precieze breedte te bepalen en te vergelijken met het schoolvoorbeeld.

Toepassing

Neem het schoolvoorbeeld van de schrijfmethode erbij – eventueel gekopieerd op een transparant.

We nemen het handschrift van Leo erbij en onderzoeken per regel de volgende woorden:

Regel:	<i>middenzone</i>	<i>bovenlus</i>	<i>onderlus</i>
1	zon (vol)	n.v.t.	weg (vol)
2	re egent (normaal)	n.v.t.	vandaag (vol)
3	gra ag (normaal)	ik (mager)	gra ag (normaal)
4	soms (vol)	fief (vol)	n.v.t.
5	doet (vol)	lowie en best (allebei mager)	lowie (normaal) en zijn (normaal)

Conclusie ten aanzien van Leo:

middenzone: vaker vol dan normaal
 bovenlussen: vrijwel steeds mager
 onderlussen: vaker normaal dan vol (enige overdrijving)
 kortom: de omvang van de letters verschilt per zone

(Voor de interpretatie maakt het verschil, of volle dan wel magere letters totstandkomen door bijvoorbeeld een achterstand in de fijne motoriek, of andere oorzaken.)

Bekijk vervolgens uit het handschrift van Robert per regel deze woorden met een ronde middenletter:
 regel 1: **het**, regel 2: **zonig**, regel 3: **wind**, regel 4: **op**, regel 5: **regenachtig**.

Beoordeel vervolgens deze woorden met een bovenlusletter:

regel 1: **het**, regel 2: **het**, regel 3: **veel**, regel 4: **school**, regel 5: **regenachtig**.

Onderzoek tenslotte deze woorden met een of twee onderlusletters:

regel 1: **dinsdag**, regel 2: **zonig**, regel 3: **niet van toepassing**, regel 4: **zijn**, regel 5: **regenachtig**.

Tenslotte kun je nu het handschrift van een ‘interessante’ leerling, of dat van jezelf, net zo analyseren!

Praktijk

Komt de vlakvulling, met name in de *middenzone*, behoorlijk overeen met het schoolvoorbeeld, dan is er weinig aan de hand. Is ze al té vol dan wel al té mager, dan kan dit vragen oproepen. Gegevens uit andere bronnen, zoals observatie, tekeningen, opstellen, kunnen hier aanvullende informatie geven en tot maatregelen aanleiding geven. Bijvoorbeeld:

- *opvoedkundig*: bij vol schrift aanmoedigen tot meer nuchterheid, of bij mager schrift stimuleren tot meer inleving;

- *onderwijskundig*: verwijzen naar het schoolvoorbeeld, zonodig oefenen op bepaalde letters, maar daarbij wel rekening houden met de aard van het kind.

Bij afwijkende vlakvulling in *boven-* of *onderlusletters* is het goed de algemene betekenis van deze schrijfzones in herinnering te roepen:

- de bovenzone brengt de geestelijke activiteit van het denken tot uitdrukking;
- de onderzone brengt de instinctieve activiteit van het denken tot uitdrukking.

Wie meer wil weten

Sprekend Schrift, D. Schermer en A.C.M. Schoemaker-Ytsma, Zevenaar/Nieuwleusen, 2001, blz. 43
 Grafologie eenvoudig toepassen, B. Branston, Aartselaar/België, 1989, blz. 92-96

Verrijkt – vereenvoudigd

Opmerkelijk

Rond de overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs kunnen we in het handschrift van jongens en meisjes flinke veranderingen zien. De afwijkingen van het schrijfmodel worden groter, de variatiebreedte neemt toe, nieuwe vormen en versieringen worden uitgetoetst. Deze diversiteit weerspiegelt de grote verschillen in rijpheid gedurende de puberteit. Op zoek naar hun zelfbeeld experimenteren de jeugdigen graag, wat in hun schrift tot uiting kan komen in krullen, uithalen, bizarre vormen en geknakte letters.

Wie ‘schools’ blijft schrijven, heet betrouwbaar te zijn bij routinewerk. Het kenmerkt degene, die behoefte heeft aan vastheid, structuur en programma. Maar het getuigt ook van weinig fantasie, weinig ontwikkeling, weinig originaliteit en ook weinig individualiteit. Sheila Lowe noemt als voorbeelden van zo’n schoolse stijl: leraren, verpleegsters, secretaresses, maar ook wel intelligente onderzoekers en geleerden!

Een verrijkte of vereenvoudigde schrijfstijl is, historisch, te vergelijken met de mode in kleding en meubilair, die komt en gaat en mettertijd verandert. Zo werd in Engeland de “copybook style” in de vijftiger jaren van de vorige eeuw gewijzigd van rondingen en lussen naar een meer vereenvoudigd schrift met rechte op- en neerhalen.

In 1958 verscheen het ‘Normblad voor schrijffletters en cijfers’ van de Hoofdcommissie voor de Normalisatie in Nederland. Vanaf dat moment dienden nieuwe schrijfmethoden in elk geval te voldoen aan deze kenmerken: rechtshelling (75 graden), zonder lussen, verbindingsvrijheid, van vervormingen gezuiverde letters. Dit betekende het einde van het sierlijke schuinschrift – met z’n frutsels en fratsen – van onze ouders dan wel grootouders.

De trend naar vereenvoudigd schrift zette door. Zo schreef de Duitse grafoloog Heinrich Pfanne in 1961: “Behalve bij de hoofdletters is de verrijking tegenwoordig in alle moderne schriften zeldzaam geworden.”

Omschrijving

In verrijkt schrift vallen de toevoegingen, in vergelijking met het schoolvoorbeeld, op. Hierdoor krijgt het belangrijke extra aandacht. Bij overdrijving spreken we van versiering en wordt het onbelangrijke beklemtoond. Verrijking, die functioneel en niet ontsierend is, wijst op de drang tot zelfexpressie en op vormgevoel.

In vereenvoudigd schrift zijn het juist de weglatingen van letterdelen, in vergelijking met het schoolvoorbeeld, die de aandacht trekken. Nu blijft het onbelangrijke achterwege. Bij overdrijving is sprake van verwaarlozing en valt ook het essentiële weg. Vereenvoudiging, die de leesbaarheid niet aantast, wijst op de drang tot doelmatigheid, voorkeur voor abstract denken, rationaliteit, snelheid.

Zowel verrijking als vereenvoudiging kunnen we vaststellen door naar de volgende schriftelementen te kijken: hoofdletters (vooral L, M, I), kleine letters, begin- en eindhalen, naam of handtekening, andere afwijkingen in vergelijking met het schoolvoorbeeld.

Bij verrijking is te denken aan al wat boven het schrijfmodel uitgaat, zoals versierde krullen, snorkels (extra lussen), inrollingen, spiralen, sierstreepjes, lassovormen.

Bij vereenvoudiging gaat het echter om weglaten van overbodigheden in het schrijfmodel, zoals het schrijven van stokken in plaats van lussen en strikken, typografische letters of letterdelen die niet essentieel voor de betreffende vorm of letter zijn (druk- of blokletters binnen lopend schrift), ligaturen (verkorting van de schrijfweg door letterversmelting, zie illustraties op volgende bladzij).

niets
leidend
moet je

Toepassing

Om te bepalen of een handschrift verrijkt, vereenvoudigd of schools is, gaan we opnieuw uit van het schoolvoorbeeld. Dit is de maatstaf voor vergelijken-door-kijken. Wijkt het kinderschrift hier weinig van af, dan beoordelen we dit als 'normaal'; zijn er meerdere toevoegingen, dan is het verrijkt, zijn er meerdere weglatingen, dan is het vereenvoudigd.

We kiezen uit het schrift 5 regels, die over de hele tekst verdeeld zijn, telkens één woord, zo mogelijk met een hoofdletter. Uit de tekst van Leo nemen we de woorden:

regel 1: Dezon (vereenvoudigd)

regel 2: regent (vereenvoudigd)

regel 3: graag (schools)

regel 4: is (schools)

regel 5: best (vereenvoudigd)

Conclusie ten aanzien van Leo's schrift: overwegend vereenvoudigd, soms schools.

En nu zelf aan de slag met deze woorden uit de tekst van Robert: regel 1: weer, regel 2: het, regel 3: Er, regel 4: De, regel 5: is.

Tot slot kun je het handschrift van een 'interessante' leerling, of dat van jezelf, ook zo analyseren!

Praktijk

Geen kind volgt precies het aangeleerde schrijvoorbeeld. Anders zou het geen uniek mensenkind, maar een robot zijn! Ieder heeft dus, vanaf de eerste schooldag, in potentie een eigen schrijfstijl. Het zal duidelijk zijn, dat de persoonlijke afwijkingen van het model toenemen naarmate het kind ouder wordt. Dit is vooral het geval in de bovenbouw van de basisschool, wanneer de schrijfhandeling geautomatiseerd is. Vanaf dat tijdstip laten de kinderen zien, of zij vasthouden aan het voorbeeld, zoeken naar verfraaiing dan wel versimpeling ... steeds passend bij hun karakter!

Een enkele suggestie:

- laat een 'schoolse' schrijver eens experimenteren!
- vraag van een 'verfraaier' om het schrift doelmatig te houden!
- vraag van een 'versimpelaar' om het schrift leesbaar te houden!

Wie meer wil weten

Die Handschrift von Kindern und Jugendlichen, R. Bollschweiler, 1993

Schriftpsychologie, A. Seibt, 1994

Schrijfmethode in de 20^e eeuw, ademen ze een tijdgeest en mensbeeld? D. Schermer, 1999

Vormkenmerken (naar Ajuriaguerra)

Opmerkelijk

Bij een wereldbiermerk is veel gediscussieerd over de vorm van de e.

Het imago hangt van het streepje van de e af.

Het maakt een wereld van verschil of dat middenstreepje recht of licht naar boven hellend staat. Voor de laatste – meer vrolijke – versie is gekozen. En opmaak verkoopt de boter / het bier.

Omschrijving

Deze vormen zijn kenmerkend voor kinderen als ze voorgeschreven combinaties van ronde en rechte lijnen naschrijven. Het kind ziet eerst een beeld van de vorm dat het op papier moet zien te krijgen. Het resultaat hangt af van de motorische ontwikkelingsfase van het kind.

Regelmaat en een vaste hand zijn voor een kind moeilijk te bereiken. Door te oefenen moet vaardigheid verworven worden. Aan de leerkracht de opdracht om dat herhalen steeds in een andere vorm te gieten, zodat het voor de leerlingen haalbaar en niet saai wordt.

Hélène de Gobineau heeft de schrijfontwikkeling bestudeerd en is tot 37 kinderkenmerken gekomen. Na haar overlijden is het onderzoek voortgezet door een groep psychologen onder leiding van J. de Ajuriaguerra. Deze groep heeft de schrijfontwikkeling gekoppeld aan de kalenderleeftijd van de kinderen. Aan de hand van een lijst van 30 kinderkenmerken (14 voor Vorm en 16 voor Motoriek) wordt bepaald of de *grafomotorische leeftijd* samenvalt met de kalenderleeftijd. Vooral bij een achterstand hebben we daarmee een lijst in handen, die wetenschappelijk onderbouwd is. Er kan geteld en vergeleken worden. Dat geeft houvast aan leerkracht, ouder(s) en schrijfpedagoog.

Hierna volgt van de 14 vormkenmerken voor kinderen een korte beschrijving.

1. *Vlak, afgeplat schrift*: het is voor een kind moeilijk om een gave ronde of ovale vorm te maken. Daardoor zien we de bovenkant van bijv. de o en de a als een rechte, platte streep. Het is van belang te weten dat dit bij de ontwikkeling hoort om een verkeerde interpretatie voor te zijn. Als de vaardigheid wel aanwezig is komt de psychologische betekenis pas om de hoek kijken.
2. *verbrede ronde letters en lussen*: de ronde letters zijn dan meer breed dan hoog en de lussen lijken opgeblazen. Onbeholpenheid en geringe stuurvaardigheid zijn hier, net als bij punt 1, nog de oorzaak van.
3. *bewegingsarm schrift*: het kind probeert vat op de vorm te krijgen en dan is de vaart er uit. Zeker als je het motorisch amper aankunt. Hier blijkt hoe nauw beweging en vorm met elkaar verbonden zijn.
4. *groot schrift*: het verwerven van de vaardigheid om een letter te leren schrijven gaat van grote naar kleinere bewegingen en vormen. Groot schrijven hoort dus bij aanvankelijk schrijfonderwijs.
5. *schoolse m en n*: van leerlingen wordt verwacht het schoolvoorbeeld zo dicht mogelijk te benaderen.
6. *schools dwarsstreepje van de t*: de leerlingen mogen de eigen hoogte nog niet kiezen.
7. *schoolse p*: zou een leerling de vorm anders dan voorgeschreven maken, dan is of de motoriek niet toereikend of het kind kiest al een eigen (handiger?) vorm.
8. *tweedeling van de a*: de a wordt niet in één beweging gezet. Soms is het optillen van de pen nauwelijks te zien en is een loep nodig.
9. *tweedeling van de d, g en q*: wordt de ronding linksom gemaakt dan is het moeilijk om bijv. de g met de volgende letters te verbinden. Letters, waarbij aan het rondje nog een lus of een steel gemaakt moet worden gaan voor veel kinderen niet in een vloeiende beweging. Het rondje is één, de steel of lus is twee.
10. *onbeholpen hoofdletters*: op onbeholpen wijze wordt het schoolvoorbeeld nageschreven. Komen deze onbeholpen hoofdletters na de leeftijdsnorm nog voor, dan is dat geen goed teken voor de ontwikkeling van het kind. Let op het verschil tussen onbeholpenheid uit motorisch onvermogen en uit een zelf vormgegeven hoofdletter, die wat klungelig uitvalt.
11. *lassen*: voor de beginnende schrijver is het moeilijk om meerdere letters aan elkaar te schrijven. Het potlood moet vaker opgetild worden en de hand verschoven. Toch wil het kind het resultaat op het voorbeeld laten lijken en probeert de onderbreking zo onopvallend mogelijk te maken. Voor

- de oplettende beschouwer is de nieuwe aanzet wel te onderkennen. Vanaf tien jaar krijgt het voorkomen van laspunten een andere betekenis, vooral als de beweging in dezelfde richting doorgaat.
12. *aanplakken*: de pen wordt opgetild voor een letter die niet in dezelfde richting verder gaat, zoals bijv. de a. Je komt er met een beweging naar rechts aan en je moet linksom de ronding gaan maken. Het aanplakken is soms moeilijk te zien. Als de beweging slecht wordt gestuurd, dan is het sneller op te merken.
 13. *onregelmatige regelafstanden*: de naam zegt het al en zie het hoofdstuk over ruimtegebruik. Bij dysgrafische kinderen blijft dit kenmerk langer aanwezig. Bij te kleine regelafstanden denkt het kind niet van tevoren na over de volgende regel en dan verstrengelen de onderlussen van de bovenste regel met de bovenlussen van de regel eronder. De regelafstand kan alleen op blanco papier zelf worden gekozen.
 14. *slecht gedifferentieerde zones*: dan steken de onder- en bovenlussen en strepen van de d en p weinig boven en onder de middenzone uit.

Voor wie meer wil weten

La connaissance de l'enfant par l'écriture, J.Peugeot; Nederlandse vertaling en groepskinderkenmerkentabel door A.C.M.Schoemaker-Ytsma

Tekst bij de tekening

Oefening voor een leerling met grote spellingsonzekerheid. Het doel is om zijn plezier in het bewegen op papier te bevorderen. Daarbij is gebruikgemaakt van Schrijfdans 3: Starhome/keuken. Het verhaal bij deze tekening ontstaat terwijl we praten en bewegen. De uitkomst is onbekend en is bij iedere leerling weer anders.

Bij Rob uit groep 3 gaat het zo: Wie zien we in de keuken? Een tovenaar! Kun je als een tovenaar lopen? Dat doen we samen. Hij vindt het leuk dat hij het voor mag doen. Wat staat er zoal in de keuken? Pannen, schalen. We maken guirlandebewegingen in de lucht en op het bord. Met ons lijf maken we de beweging door de handen om de opgetrokken knieën te slaan en te schommelen op ons achterwerk. Hé, andersom en de pan staat op de kop. Kan jij dat ook? We gaan zitten. Welke pan van de tovenaar wil je tekenen? De grote kookpot! Waar kookt hij op? Een houtvuur. Teken dat maar. Met een draaiende beweging en wel vier kleuren ontstaat er vuur. De bruine strepen zijn het hout. Hij tekent er uit zichzelf – met krachtige rechte streken – een rooster boven. Dan komt de kookpot. Let eens op het verschil tussen de linker- en de rechterkant van de pot. De linkerkant laat zien, dat het zinvol is om met hem door te oefenen aan een ontspannen bewegen op papier. Wat gaat hij koken? Een drank! Hij tekent met een golflijn de hoogte van het water en kleurt dat. Wat gaat de tovenaar erin doen? Een spin! Teken 'm maar. Een wespje ... Moet er al geroerd worden? (Ja, het doel van de les moet ik wel in de gaten houden. Het is niet alleen voor de gezelligheid.) Hij tekent een grote lepel en we doen de roerbeweging in de lucht en boven de kookpot linksom, rechtsom en de lemniscaat. Zout erbij. De korreltjes worden met minder kracht op papier gestrooid. Wat gaat er nog meer in? Een trekker! Hij kijkt op- zij of ik het gek vind, maar ik vertrek geen spier. Hij tekent de trekker, omdat die zo sterk is. Dan nog wat peper. Dat zijn de drie strepen rechts.

Rob, wat hebben we nu eigenlijk voor drank gebrouwen? Een drank om de school weg te toveren, dan ben ik dáár van af!, klinkt het zonder aarzelen en hartgrondig. Een goede verstaander heeft maar een half woord nodig en in dit geval een tekening.

Linkshandigheid

Opmerkelijk

In ons boekje *Sprekend Schrift* staat te lezen, dat het aantal linkshandigen rond de tien procent ligt. Meer jongens dan meisjes blijken tot deze groep ‘buitenbeentjes’ te horen. Eenzelfde percentage kinderen blijkt ambidexter of beidhandig te zijn. Volgens Peugeot (1989) is linkshandigheid aangeboren en wordt ze sinds zo’n twintig jaar alom aanvaard. Zo neemt het aantal linkshandigen in de Verenigde Staten toe, sinds men ervoor terugschrikt om ‘lefties’ tot rechts schrijven te dwingen.

Ook altijd gedacht dat alleen bij mensen – vooruit: ook mensapen – linkshandigheid zou voorkomen? Mooi niet! Kraaien op Nieuw-Caledonië in de Stille Oceaan blijken bladeren van schroefpalmen voor-namelijk ... met de linkerkant van hun snavel te bewerken! De onderzoekers zeggen: “Onze resultaten wijzen op de mogelijkheid, dat links- of rechtshandigheid in meer algemene zin een aanpassing is aan een moeilijke hersentaak.”

Ons schrift loopt van links naar rechts. Deze schrijfbeweging druist in tegen de neiging van linkshandigen, die geneigd zijn van rechts naar links te schrijven, wat in het Hebreeuws en Arabisch normaal is. Linkshandigen duwen de pen vooruit, terwijl rechtshandigen haar trekken. Door hun motoriek, die bij ons rechtslopende schrift minder goed past, kan bij linksschrijvers een leermoeilijkheid ontstaan. Het kernprobleem is volgens Herrick en Okada, dat linkshandigen de schrijfregel niet zien door een verkeerde handpositie en vlekken veroorzaken in wat zij schrijven.

Een praktisch voorbeeld. Trek eens enkele horizontale lijnen uit de losse hand op een ongelinieerd vel papier. Eerst met de ene hand, daarna met de andere hand. Heb je ze steeds in dezelfde richting getrokken – van links naar rechts? Vraag dit ook eens aan een linkshandige schrijver, voor het geval je zelf rechts schrijft.

Nog een praktisch voorbeeld. Schrijf op ongelinieerd papier dit bekende pangram tweemaal onder elkaar op, eerst met de ene en dan met de andere hand: *The quick brown fox jumps over the lazy dog*. Vergelijk nu eens de volgende schriftkenmerken: grootte, soepelheid, snelheid, schrijfhoek, regelverloop, verbondenheid, plaats van i-punten, richting van t-strepen.

Linkshandigheid wordt vanuit de rechter hersenhelft aangestuurd. Mensen, bij wie deze hemisfeer overheerst, staan volgens Ulla Laufs op een heel eigen manier in het leven. Hun instelling is met deze denkkwaliteiten te omschrijven: intuïtief, creatief, emotioneel, meevoelend, spiritueel en ‘ganzheitlich’, dat wil zeggen zien van het geheel, de samenhang. Een linkshandige is eerder geneigd intuïtief, gevoelsmatig te denken en te handelen. Bij rechtshandigheid daarentegen overheerst de linker hersenhelft met als denkkwaliteiten: logisch, rationeel, analytisch, lineair, doelgericht, causaal. Een rechtshandige is eerder geneigd verstandelijk, logisch te denken en handelen. Bovendien blijkt bij ongeveer 80% van de mensen het spraakcentrum in de linker hemisfeer te liggen. Dit heeft er toe bijgedragen, dat we zijn grootgebracht met het idee: iets is pas waar, als het onder woorden is gebracht.

Opvoeding en onderwijs wordt hoofdzakelijk via de linker hersenhelft overgedragen. Het intuïtief-creatieve denken wordt daarbij te weinig gestimuleerd; het wordt voornamelijk aan het gebied van de kunst overgelaten. Als minstens 30 tot 35% van de mensen vanaf de geboorte rechtshemisferisch dominant is aangelegd, dan worden zij lichamelijk, geestelijk en psychisch onderdrukt door de logisch denkende rechtshandigen – onze culturele erfenis!

Omschrijving

Het gaat ons hier om de groep kinderen, die we ‘pseudo-rechts’ noemen. Vanaf hun geboorte zijn zij linkshandig, maar door toedoen van hun omgeving (gezin/school) zijn zij rechtshandig gaan schrijven. De redenen daarvoor blijven hier buiten beschouwing, evenals de vele proefjes of tests, om de oorspronkelijke handvoorkeur te bepalen. Ook de kinderen die links schrijven, of ambidexter zijn, komen voor dit onderzoek niet aanmerking; zij gebruiken hoogstwaarschijnlijk hun juiste schrijfhand.

In aanmerking komen dus met name de rechts schrijvende kinderen met een handschrift, dat twijfels oproept over hun handigheid (lateraliteit).

Toepassing

Het onderzoek naar de eigenlijke schrijfhand bestrijkt twee gebieden – het proces en het product. Bij het proces wordt het schrijvende kind geobserveerd en wordt er vooral op deze punten gelet: schrijfhouding – pengreep – papierligging – handpositie – schrijfbeweging – schrijftempo.

Het schrijfproduct wordt op de volgende punten geanalyseerd:

- onderbreking van het schrijffritme (meermalen onverbonden in plaats van verbonden?)
- nauwe lussen (daarnaast grotere letterafstand en onverbonden letters?)
- schrijfhoek (steil, links- of rechtshellend?)
- richting van t-strepen (van links naar rechts of andersom?)
- richting van onderstrepingen (van links naar rechts of andersom?)
- richting van 'a', 'o' en 'g' (met de klokwijzers mee of daaraan tegengesteld?)
- richting van de letter 'u' (als 'u' of omgeklapt tot 'n'?)

We nemen het handschrift van de rechtshandige Leo erbij.

Over het schrijfproces is het volgende bekend: goede schrijfhouding, juiste pengreep, maar knijpt te hard, papierligging recht voor zich, correcte handpositie, schrijfbeweging verloopt hortend en stotend, laag tempo.

Wat het schrijfproduct betreft kunnen we dit zeggen: weinig onderbreking, maar bepaald niet ritmisch; hij stopt wel vaak en camoufleert dit door stoppunten en lassen. Verder geen echt nauwe lussen, de schrijfhoek is nu eens steil en dan weer rechtshellend, de letter 't' heeft een oog in plaats van een dwarsstreep, onderstrepingen ontbreken, de a, o en g zijn met de klokwijzers mee geschreven, de letter 'u' houdt dezelfde vorm.

Kortom, geen duidelijke tekenen van linkshandigheid.

Dan het schrift van de linkshandige Robert.

We beschikken over deze procesgegevens: goede schrijfhouding, hoge pengreep, rechte papierligging, handpositie met gekromde pols, rukkerige schrijfbeweging, gehaast tempo.

Tot slot kun je het handschrift van een 'interessante' leerling, of dat van jezelf, net zo analyseren!

Praktijk

De volgende informatie kan helpen bij het begeleiden van kinderen. Het kan zijn dat zij al linkshandig schrijven, of van rechts op links overschakelen – misschien naar aanleiding van voorgaand onderzoek. Onder meer Herrick en Okada leverden praktische aanbevelingen op voor linkshandige schrijvers:

- tegengestelde lichaamshouding in vergelijking met rechtshandigen;
- samen zoeken naar de beste papierligging;
- schrijfhand onder de regel in plaats van erboven;
- pols liggend in plaats van staand, waarbij de pen naar de linker schouder wijst;
- pen verder van de punt afhouden dan bij rechtshandigen het geval is;
- licht valt van de rechterkant in plaats van de linkerkant;
- speciale instructie bij het aanleren van schrijffletters;
- schrijfhoek vrijlaten, dus geen rechtshelling eisen;
- bij gebruik van vulpen een linkshandig model.

Wie meer wil weten

New Horizons For Research In Handwriting, V.E. Herrick (ed.), Madison, 1963

Die linkshändige Schrift der Linkshänder, J. Peugeot in: Zeitschrift für Menschenkunde, 1989/1

Wir haben zu wenig Linkshänder, U. Laufs, ca. 1994 (eigen uitgave)

How To Interpret Handwriting, H. Desenclos, New York, 1995

Manual of Graphology, Chapter 14: Handwriting of lefthanders using the left hand (p. 409-427), J. Peugeot e.a., Scriptor Books, London, 1997

Puberteitskenmerken in het handschrift

Opmerkelijk

In een en hetzelfde jaar 1983 verschenen er twee interessante publicaties over kinderhandschrift. De ene publicatie was “Handschrift als signaal, Een wegwijzer voor ouders en andere opvoeders voor het vroegtijdig herkennen van problemen of achterstanden in de schrijfontwikkeling van kinderen”, van C.G. Haenen-van der Hout. Zij wijdde een hoofdstuk aan puberteitskenmerken in het handschrift. De andere publicatie was “Pubertätskrise und Handschrift”, van Ursula Avé-Lallemant. Zij stelde, op grond van een omvangrijk en langdurig onderzoek, vijftien kenmerken vast die vaak voorkomen in het handschrift van pubers. Sinds 1983 is het stil geworden rond dit intrigerende onderwerp. Kinderen blijven echter ‘puberen’. Opmerkelijk, nietwaar?

Omschrijving

Wij geven hier de puberteitskenmerken in het handschrift weer, zoals ze door mevr. Avé-Lallemant zijn ingeleid, benoemd en omschreven. Een aantal wordt verduidelijkt met een kinderhandschrift.

We kunnen de puberteitskenmerken globaal in twee grote groepen indelen: de primaire of lijdenskenmerken en de secundaire of compensatiekenmerken. De belangrijkste voorbeelden van – in totaal 195 in het boek – zijn voor de lijdenskenmerken de niet-elastisch slappe streek (zie 1), en voor de compensatiekenmerken de meanderbinding (zie 2). In de meeste gevallen plegen deze twee kenmerken zelfs de puberteit in het schriftbeeld aan te kondigen.

In verband daarmee maakt het verschil, of zich in een schrift uitsluitend kenmerken van verslapping opstapelen, of dat verslapping en compensatie met elkaar in strijd zijn. In het eerste geval zou een niet-elastische streek bijvoorbeeld door een slap verloop en uitgeputte einden worden aangevuld, misschien zelfs door bijkomende protectiehalen (zie 12). In het tweede geval zou een niet-elastische streek door verstijving van het bewegingsverloop gecompenseerd en wellicht ook nog door eindversperring aangevuld worden.

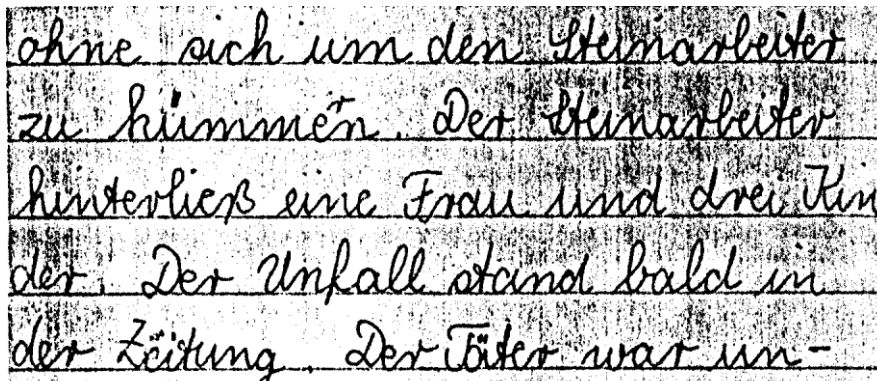
Beide schrijvers ervaren het leed van de puberteitscrisis. De eerste is er echter hulpeloos aan uitgeleverd, terwijl de tweede probeert er zich tegen te verzetten. Vanzelfsprekend moet onze reactie als volwassene ook verschillend zijn.

Voor elke individuele diagnose zijn natuurlijk ook de verdere combinaties van kenmerken informatief. De interpretatie wordt hier alleen als aanvulling vermeld. In de grafologie mag men zich immers nooit op één kenmerk verlaten.

1. Niet-elasticiteit

De niet-elasticiteit van de streek is het centrale symptoom van de puberteitscrisis. Hier wordt niet de slapheid van het bewegingsverloop bedoeld, hoewel beide kenmerken meestal samenvallen. De streek als zodanig, als vormgevende streek, kan niet-elastisch slap of niet-elastisch star zijn. Dit verstoringssymptoom komt niet alleen in crises voor, maar ook, zoals is aangetoond, bij psychische vermoeidheid, overvraging of uitputting. De interpretatie: *verstoorte psychovitale impulsen*.

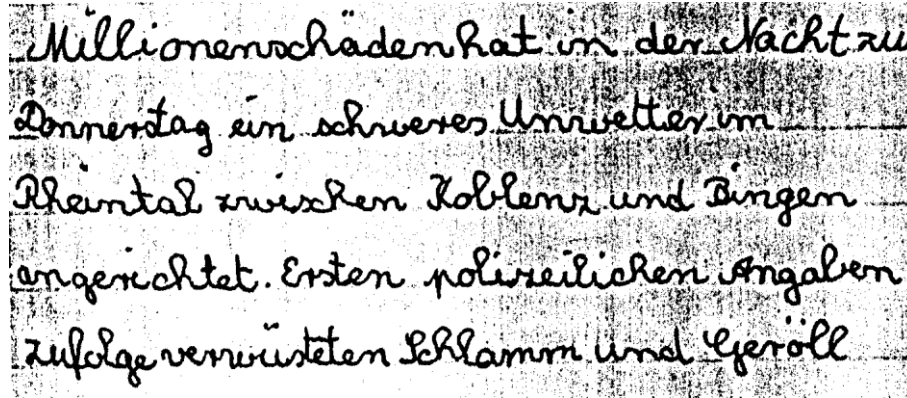
Illustratie:

2. *Meanderschrift*

Het meanderschrift is aan die omwegen in de schriftelijke vormgeving te zien, die van rechte verbindingen tussen letters doosvormige ‘meanderende’ misvormingen maken. Dit komt voort uit de inspanning om de gedwongen niet-elastisch wordende schrijfstreek en de daarmee verslappende vorm te ondervangen. Het gaat dus om een compensatie, die de bereidwilligheid van de schrijver aantoont om zich aan de norm te houden, hier het schoolse schrijfvoorbeeld, één van de eisen van het geweten. De interpretatie past daarbij: gewillig opvolgen van het voorschrift, *invloed van het geweten*. Dit kenmerk is typisch vroeg-pubertair.

Illustratie:

3. *Rollenschrift*

Het rollenschrift ontstaat door het onbewust verwachten van het zichtbare resultaat, dat opnieuw aan een wensbeeld van de schrijver, een persoonlijk ‘leibild’ (Leitbild), beantwoordt. Zo verklaart Klages reeds het ontstaan van het volgens het poneerprincipe (Darstellungsprinzip, verkort tot DP) te verklaren handschrift. – De interpretatie van het rollenschrift is de wens zichzelf in een *Ik-ideaal* te vinden. Het rollenschrift vinden we pas in de late puberteit, heel zelden eerder. Het is kenmerkend voor de overgang naar de adolescentie met de haar eigen problemen.

4. *Te grote woordafstanden*

De ruimte tussen woorden valt dan op, wanneer ze groter zijn dan de woorden zelf lang zijn. Ze zijn in het schriftbeeld eenvoudig te zien. Komen ze geregeld voor, dan moet er met een *verlies aan contact* rekening worden gehouden – met mensen, met onderwerpen, vooral met samenhangen.

5. *Slap bewegingsverloop*

Het slappe bewegingsverloop ontstaat, omdat “doelmatige verstijving” (Pophal) in het handschrift ontbreekt. We herkennen het aan de weinig elastische beweging tussen de onder- en bovenkant van de middenzone, waarin de verticaal als het ware heen en weer beweegt. Het op en neer bewegen moet het heen en weer bewegen ritmisch aanvullen; het bewegingsverloop tijdens de schrijfactiviteit wordt dan ook ‘verloopritme’ genoemd. De interpretatie van het slappe bewegingsverloop is een *gebrek aan inzet* van de vitale aandrang, die endogeen (van binnenuit) bepaald kan zijn en zich tijdens de puberteit ook pleegt voor te doen.

6. *Verstijfd bewegingsverloop*

Het verstijfde bewegingsverloop is een surplus aan aanpassing bij de schriftvormgeving, te zien aan de verstarring van de verticaal tussen de keerpunten bij de boven- en onderkant van de middenzone. Vaak is het een compensatie van ervaren slaphed. De interpretatie: *verkrampde inspanning* zonder innerlijk evenwicht.

7. *Linkshellend schrift*

Het linkshellende schrift komt voort als reactie op een gevreesd omvallen van het schrift naar rechts. De oorspronkelijk nagestreefde verticaal wordt niet volbracht. Vaak is de oorzaak een discrepantie tussen gevoelsafhankelijkheid en de neiging zich flink te houden; men kan het linkshellende schrift steeds interpreteren als *actuele of habituele neiging zich flink te houden*. – Het linkshellende schrift moet

worden onderscheiden van het hierna volgende linkslopende schrift. Hier moet wel rekening worden gehouden met linkshandigheid.

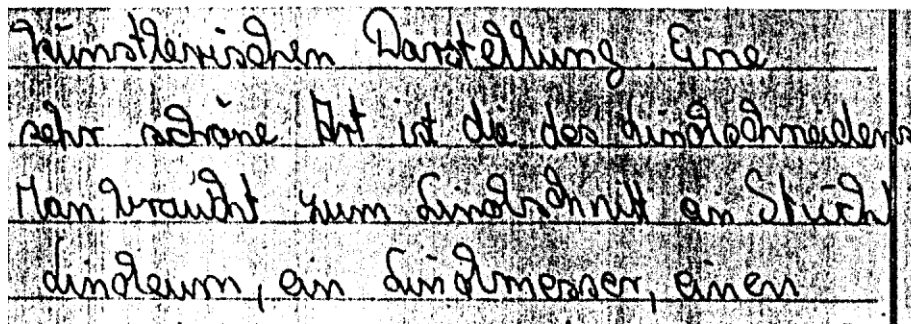
8. *Linkslopend schrift*

Het linkslopende schrift is te herkennen aan de neiging om schrijfhalen, vooral aan einden, die in het schoolvoorbeeld naar rechts uitlopen, naar links om te buigen. Men onderscheidt linkslopendheid en, met overigens dezelfde betekenis, verminderde rechtslopendheid. De interpretatie: *vrees voor contacten met de ander, de omgeving, of een probleem.*

9. *Eindblokkade*

Eindblokkades, ook versperring naar rechts genoemd, zijn de krachtigste uitdrukking van contactproblemen. Ze zijn zichtbaar als blokkade aan het einde van een woord en grendelen naar rechts af; zo nu en dan komen ze ook binnen woorden voor, meestal aan het einde van lettergrepen. De interpretatie: *contactproblemen.*

Illustratie (zie in 2^e regel het 3^e woord, in 3^e regel het 2^e en 4^e woord):

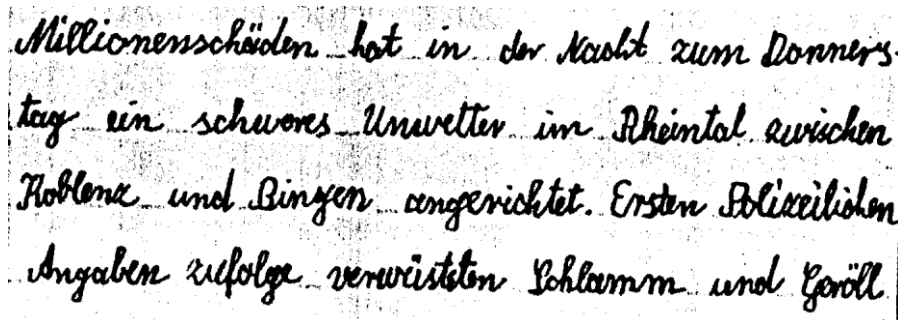
10. *Nauwte*

Nauwte van het schrift is vooral te herkennen aan de smalle vorm van de letter 'n' en wijst op geremdheid. Komt ze constant in het schrift voor, dan drukt dit onbewust op de schrijver en kan zo tot een gewoonte worden. Maar vaker treedt ze samen op met nadrukkelijke structurering van het schrift, ook met rigiditeit (Verregelung). Dan is de interpretatie ontoereikende inspanning tot kritisch begrip, waarbij de nauwte de *angst* van deze situatie uitdrukt.

11. *Stroperig-doffe streek*

Een stroperig-doffe streek is een van de vaakst voorkomende kenmerken van het vroege puberteitschrift. Men bekijkt de streekwaliteit, het schrijfspoor als zodanig en zijn patroon, dat vermolmd of vlekkerig kan zijn. Dit is te onderscheiden van de gegranuleerde streek (Pophal), die heel duidelijk kan zijn en van de amorfe streek (Pophal), die geen leven meer verraad. Natuurlijk is de brijig-wazige streek ook niet homogeen (Pophal), laat echter deze basisstructuur wel zien. Interpretatie: *vitale irritatie* (die ook bij ziektes kan optreden).

Illustratie:

12. *Protectiehaal*

Protectiehaal is die verbindingslijn tussen twee letters, die zich bangelijk op de regel van het schrift als het ware staande houdt. Hij komt vrijwel alleen in slappe schriften en bij onzekere schrij-

vers voor en zou een waarschuwingssignaal moeten zijn, dat het kind overvraagd zou kunnen zijn. De interpretatie: *behoefte zich te beschermen*. – De protectiehaal werd door Legrün ‘Blenderschrift’ (afschermingsschrift) genoemd, wat minder over het kind zegt dan over de omgeving, die de behoefte aan hulp van het kind negeert.

13. **Vervormde bovenlussen**

Vervormde bovenlengtes zijn tijdens de puberteit bijzonder opvallend. Vaak zijn ze opgeblazen, vervolgens bovenaan dekselvormig afgevlakt of naar links dan wel rechts omgebogen. De nadruk past bij de drang naar kennis en ervaring reeds bij het jonge kind; de verbuiging is een reactie op de denkbeeldige grens van de regel erboven. Linksneigingen en rechtsneigingen komen eruit voort, wanneer de ‘luchtbel’ (Blase, lus), zoals men hem zou kunnen noemen, omgebogen wordt. De interpretatie: *overijverige openheid*, vaak ook aanstelleritis.

14. **Vervormde onderlussen**

Vervormde onderlengtes zijn vaak in puberteitsschriften te vinden als verkommering en naar links verwaaiende vormen, met name vóór en bij het begin van de puberteit. De uiting hiervan kan zich ook nog naderhand voordoen en rechtvaardigt de interpretatie *onzekerheid over de verworteling*. – In de late puberteit en adolescentie stuwten onderlengtes dan vaak eigenzinnig naar rechts, een uitdrukking van *protest en z’n wil doordrijven*, meestal nog zonder de eigenlijke capaciteit daarvoor.

15. **Inrollingen**

Inrollingen komen voor bij de rondingen van letters, dus vooral bij de letters a, o, g. Ze ontstaan door de beweging van het terug en in-zich-zelf-draaien. In het puberteitsschrift ontstaan en verdwijnen ze weer. De interpretatie komt uit het gebaar zelf voort: de behoefte zich *in zichzelf* beschermend *op te sluiten*.

Toepassing

De handschriften van Leo en Robert komen nog niet in aanmerking voor de puberteitskenmerken. Ze kunnen bij sommige leerlingen in groep 7/8 wel voorkomen. We kunnen aanraden om het handschrift van een in aanmerking komende leerling op deze kenmerken te bekijken.

Wie meer wil weten

Pubertätskrise und Handschrift, U. Avé-Lallemant, München/Basel, 1983

Das grosse Handbuch der Graphologie, A. Lüke, Genf/München, 1991, blz. 171175 (Linkslage) en blz. 262264 (Strichqualität)

Graphologie des Strichs, E.M. Dosch, Jona, 1994

Werkblad puberteitskenmerken, Werkgroep Kinderhandschrift, Nieuwleusen, 2002

Verklarende woordenlijst

Toelichting

Deze verklarende woordenlijst kent in beginsel een alfabetische opzet. Voor de vetgedrukte begrippen ‘Streek’ en ‘Zones’ is daarop een uitzondering gemaakt, in die zin, dat zij ook dienen als verzamelwoord voor bijbehorende begrippen; de laatste staan, zonder regelafstand, onder elkaar. Alle begrippen komen in de tekst van dit boekje voor.

<i>Ambidexter:</i>	Ook beid-, twee- of dubbelhandig, van nature links- én rechtshandig
<i>Basislijn:</i>	Regel; denkbeeldige lijn die getrokken kan worden langs de basis van de middenzone-elementen
<i>Beeflijn:</i>	Sidderende of trillende streek
<i>Beginhaal:</i>	Streek waarmee de eerste letter van een woord begint; soms komt de beginhaal óók middenin een woord voor
<i>Draadschrift:</i>	Letters worden horizontaal uitgerekt, afgevlakt; verworden in meest extreme vorm tot draad
<i>Eindhaal:</i>	Streek waarmee een letter aan het einde een woord of binnen een woord eindigt
<i>Eindblokkade:</i>	Plotseling einde aan een letter, lettergreep of woord
<i>Hangende letters:</i>	Laatste neerhaal hangt of zweeft boven de regel; ook <i>écriture suspendue</i> genaamd
<i>Holistische werkwijze:</i>	Het schrift wordt gezien als een geheel, een totaal van elkaar beïnvloedende kenmerken, die elkaar kunnen versterken, neutraliseren of afzwakken
<i>Inrollingen:</i>	Terugdraaiende bewegingen binnen een letter of bij een hoofdletter, vooral bij a, o, g; komen ook bij begin of eind van een woord voor; ze kunnen in alle drie schriftzones voorkomen
<i>i-Hoogte:</i>	Ook i-zone; hoogte van de middenzone
<i>Kindergrafologie:</i>	Ook pedagogische grafologie, deelgebied van de grafologie (psychologie van het handschrift); onderzoekt krabbels, tekeningen en schrift van kinderen en jongeren; hulpmiddel om inzicht te krijgen en waar nodig deskundige hulp te verlenen
<i>Kinderkrabbels:</i>	Ook kleuterkrabbels en Kritzeleien
<i>Kinderschrift:</i>	Uitdrukkingsbeweging op papier van kinderen en jongeren; handschrift in ontwikkeling
<i>Linkshellend schrift:</i>	Achteroverhellend schrift met een schrijfhoek van meer dan 95 graden
<i>Linkslopendheid:</i>	Ook linksverloop; afwijking van schrijfbeweging naar links, daar waar volgens schoolvoorbeeld naar rechts voorgescreven is
<i>Mager:</i>	Letters (bijv. ‘o’) of letterdelen (bijv. ‘g’) omsluiten weinig ruimte, zijn niet vlakvullend; mager kan in alle drie zones voorkomen

<i>Meanderschrift:</i>	Gesteunde arcade of guirlandebinding tussen letters; doet geforceerd aan
<i>Nauw:</i>	Ook nauwte; horizontale afstand tussen de poten van de letters 'n' en 'm' is kleiner dan de hoogte
<i>Neerhaal:</i>	Omlaaggaande streek
<i>Onverbonden:</i>	Minder dan 4 letters worden in een doorgaande beweging aan elkaar geschreven; de letters 'i', 'ij' en 't' blijven buiten beschouwing
<i>Ophaal:</i>	Omhooggaande streek
<i>Protectiehaal:</i>	Bovenstreping over meerdere volgende letters heen
<i>Pseudorechts:</i>	Van nature linkshandig, maar onder invloed van omgeving met de rechterhand gaan schrijven
<i>Rechtslopendheid:</i>	Ook rechtsverloop; over het algemeen meer beweging naar rechts dan voorgeschreven; te zien aan bijv. verlengde begin-/eindhaken, vooruitjende i-punten, bredere linker marge, smallere rechter marge
<i>Rollenschrift:</i>	Schrift waarin de schrijver onbewust een persoonlijk wensbeeld (Leitbild) uitdrukt
<i>Schoolvoorbeeld:</i>	Ook schrijffalfabet, model- of uitgangsschrift, dat door schrijfmethode wordt aangeboden; van belang bij vergelijken met individueel kinderschrift
<i>Schools schrift:</i>	Handschrift lijkt veel op schoolvoorbeeld; geen eigen veranderingen in het schrift
<i>Schriftkenmerk:</i>	Ook grafisme; grafologisch kenmerk in handschrift
<i>Schrijfautomatisme:</i>	Technisch beheersen van het schoolvoorbeeld; de schrijfhandeling vindt geautomatiseerd, onbewust, plaats
<i>Schrijfhoek:</i>	Ook schrijf- of schrifthelling; hoek die de korte (bijv. 'm') of lange (bijv. 'l') neerhaal maakt met de basislijn
<i>Schrijfhoekmeter:</i>	Hulpmiddel om de grootte van de schrifthelling te bepalen
<i>Schrijfproces:</i>	De activiteit van het schrijven
<i>Schrijfproduct:</i>	Het resultaat van het schrijven
<i>Schrijftempo:</i>	Ook schrijfsnelheid; persoonsgebonden door aanleg
<i>Streek:</i>	Schrijfhaal, ook schrijflijn
<i>Amorf:</i>	Het schrijfspoor ziet er levenloos, monotoon, uit; niet te verwarren met pas-teus
<i>Stroperigdoef:</i>	Het schrijfspoor ziet er vermolmd, troebel uit
<i>Dekstreek:</i>	Ook deklijn, dekstreep, gesteunde nevenrichting; op- en neerhaal vallen samen, bedekken elkaar
<i>Gegranuleerd:</i>	Het schrijfspoor ziet er poreus, mechanisch, korrelig uit
<i>Homogeen:</i>	Streek ziet er vast, dicht, met strakke randen, uit

<i>Niet-elastisch:</i>	Slap bewegingsverloop in middenzone
<i>Pasteus:</i>	Op- en neerhaal zijn even breed en gelijkmatig donker, veroorzaakt door schuine penstand, niet door schrijfdruk
<i>Streekbeeld:</i>	Totaalindruk wat betreft structuur, spanning, richting, vorm van de schrijfhal
<i>Streekverslapping:</i>	Krachteloos, slap worden van de schrijfhal
<i>Persoonlijk schrift:</i>	Het schrift heeft zich ontwikkeld tot een persoonlijke vormgeving/expressie
<i>Retouches:</i>	Verbeteringen, letters zijn bijgewerkt of verbeterd
<i>Tussenruimte:</i>	Afstand tussen letters, woorden of regels
<i>Verbonden:</i>	Meer dan 4 letters worden in een doorgaande beweging aan elkaar geschreven; de letters 'i' en 't' blijven, door het zetten van punt of streep buiten beschouwing
<i>Vervormde bovenlussen:</i>	Opgeblazen, afgeplatte, omgebogen bovenlussen
<i>Vervormde onderlussen:</i>	Verkommerde of opgeblazen vorm; extra naar links of rechts verlopende of verbogen onderlussen
<i>Vereenvoudigd:</i>	Ook vereenvoudiging; wat onbelangrijk is blijft achterwege; de essentie blijft over
<i>Verrijkt:</i>	Ook verrijking; toevoegingen aan het schoolvoorbeeld; vaak opblazing van de vorm
<i>Versierd:</i>	Ook versiering; al dan niet esthetische, overbodige toevoegingen aan de vorm
<i>Verstijfd verloop:</i>	Verstarring of verkramping van het bewegingsverloop
<i>Verwaarloosd:</i>	Ook verwaarlozing; veronachtzaming van de vorm
<i>Vol:</i>	Letters in middenzone en/of boven-/onderlussen van lange letters omsluiten veel ruimte, zijn vlakvullend
<i>Vormverval:</i>	Kwaliteitsverlies van letters; verval van de lijnen die de essentie van de vorm bepalen
<i>Wijdte:</i>	Afstand tussen de polen van letter 'n' is groter dan hun hoogte
Zones:	Het boven-, midden- of ondergedeelte van letters; de schrijffletter 'f' bestaat alle drie zones
<i>Bovenzone:</i>	Ook bovenlengte of lussen; bovenste deel van lange letters, zoals b, h, k
<i>Middenzone:</i>	Hoogte van de kleine letters, zoals a, o, i; het gedeelte van letters dat direct op de lijn geschreven is
<i>Onderzone:</i>	Ook onderlengte of -lussen; onderste deel van lange letters, zoals j, g, ij

Antwoorden Robert

EERSTE INDRUK

Een grafologisch niet-geschoold persoon noemde bij het handschrift van Robert direct de woorden ‘open’ en ‘onregelmatig’. Nadat zij de achterkant tegen het licht had gehouden, voegde zij er nog het woord ‘spits’ aan toe.

EERSTE INDRUK (in woordparen)

Vitale krachten

1. Doet het schrift natuurlijk of gekunsteld aan?
2. Doet het schrift terughoudend of uitbundig aan?
3. Doet het schrift ononderbroken of verbrokkeld aan?
4. Doet het schrift zeker of onzeker aan?
5. Doet het schrift gedreven of geremd aan?
6. Doet het schrift ervaren of onervaren aan? (verbetert en stopt, zie bijv. ‘regenachtig’)
7. Doet het schrift vlot of traag aan?
8. Doet het schrift koud of warm aan?

Psychische krachten

9. Doet het schrift plezierig of onplezierig aan?
10. Doet het schrift rijk of eenvoudig aan?
11. Doet het schrift gaandeweg vrijer of angstiger aan?
12. Doet het schrift middelpuntzoekend of middelpuntvliedend aan?
13. Doet het schrift omhooggaand of omlaaggaand aan?
14. Doet het schrift intelligent of niet intelligent aan?

Personale krachten

15. Doet het schrift ordelijk of onordelijk aan?
16. Doet het schrift nauwkeurig of onnauwkeurig aan?
17. Doet het schrift rechtlijnig of boogvormig aan?
18. Doet het schrift krap of ruim aan?
19. Doet het schrift moedig of bangig aan?
20. Doet het schrift horizontaal of verticaal aan?

De conclusie is duidelijk: Robert beschikt in ruime mate over zowel vitale, psychische als personale krachten.

Op de overzichtskaart wordt als eindoordeel omcirkeld:

vitale krachten:	<u>in ruime mate aanwezig</u> – in geringe mate aanwezig
psychische krachten:	<u>in ruime mate aanwezig</u> – in geringe mate aanwezig
personale krachten:	<u>in ruime mate aanwezig</u> – in geringe mate aanwezig

BEWEGING

Groot – klein

Groot

De i-hoogte – ook rompletters genoemd – wisselt van hoogte.

In regel drie in het woord ‘wind’ is de ‘w’ 3 mm. en de ‘n’ 2 mm. hoog.

In regel vier bij ‘veel’ zijn de twee e’s duidelijk niet even hoog.

De ‘o’ in zijn naam is 2 mm. hoog en de ‘r’ 3 mm. De ronding van de ‘b’ is bijna 5 mm.

De t’s zijn niet overal zo hoog als de lusletters, maar wel langer dan hij ze geleerd heeft.

Klein

De reden is dat hij al naar boven wil en alvast aan de ‘a’ denkt.

Snel – langzaam

Het schrijftempo van Robert beoordelen wij als volgt: hellingshoek en grootte wisselen. Zijn schrijftempo kunnen we gevoeglijk normaal noemen.

Verbonden – onverbonden

Het is duidelijk dat hij ‘verbonden’ schrijft. Wel zien we enige plaatsen waar de pen halt heeft gehouden, misschien om daar de hand naar rechts te verplaatsen. Merk verder op dat Robert de woorden ‘veel te lang’ aan elkaar heeft geschreven. Kortom, verbonden schrift.

Bindingsvormen

In het woordje “is” zien we tussen de ‘i’ en de ‘s’ een guirlande. Kijken we naar de verbinding tussen de ‘a’ en de ‘g’ in het woord “dinsdag”, dan zien we daar een hoek, een knikje. Het loopt daar niet soepel door. Het woord “wind” heeft een hoekige ‘w’ en een rechte streep om de ‘n’ en de ‘d’ te verbinden. De ‘n’ is nergens rond bovenaan. De hoek zit op veel plaatsen waar deze niet is aangeleerd. Houd hier rekening met het feit, dat hij linkshandig is en dus moet duwen om schrijvend vooruit te komen.

Schrijfdruk

Hij heeft een normale druk. Neigend naar sterk, door het ‘duwen’ met de linkerhand.

Begin- en eindhalen

Methode: Schrijven in de basisschool

De analyse van de genoemde woorden geeft ons deze informatie:

weer:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (kort)	Eindhaal: schoolvoorbeeld (kort)
zonnig:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (kort)	Eindhaal: toevoeging!
veel:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (kort)	Eindhaal: schoolvoorbeeld (kort)!
op:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (geen)	Eindhaal: schoolvoorbeeld (kort)!
het:	Beginhaal: schoolvoorbeeld (kort)	Eindhaal: verkorting!

De beginhalen schrijft Robert alle volgens voorbeeld. Met de eindhalen heeft hij bepaald meer moeite. Zijn ‘g’ (lang) loopt lichtgebogen omhoog, de ‘l’ (veel) gaat te horizontaal, de opspringende eindhaal van de ‘p’ (in “op”) gaat terug op de laatste diagonale neerhaal, het ‘t’-lusje (het) schiet tekort.

RUIMTE

Bij de vijfde regel is deze ruimte 2.4 cm. geworden. Het regelverloop van regel drie noemen we hol. Robert heeft voor zijn vijf regels 7 cm. nodig. (Leo 9.8 cm.)

Schrijfhoek

De beoordeling van de schrijfhoek is als volgt:

Helling/woorden:	dinsdag	het	staat	school	regenachtig
Rechtsschuin (< 60 gr.)					
Rechtshellend (60-85)	d d	h t	t	h l	h
Steil (85-95)			t		t
Linkshellend (95-110)					
Linksschuin (> 110)					

De conclusie is duidelijk: Robert schrijft vrijwel gelijkmatig rechtshellend.

Omcirkel tenslotte op de overzichtskaart als eindoordeel het passende woord ‘rechtshellend’.

Wijd – nauw

Regel 1: hoog 2 mm. en breed 3 mm.

Regel 2: hoog 3 mm. en breed 4 mm.

Regel 3: hoog 2 mm. en breed 3 mm.

Regel 4: hoog resp. 2, 2, 3 mm. en breed 4, 4, 2.5 mm.

Robert neigt naar wijd. De grootste regelafstand is van regel 1 naar regel 2 en van regel 2 naar regel 3, en wel 14 mm. De tweede regel loopt dalend en daardoor wordt de ruimte steeds groter. Daarna wordt de regelafstand kleiner.

Links en rechtslopend

Linkslopend

In regel een gaat de 't' van "het" naar links in plaats van over de lijn terug om het lusje te maken.

Toch kunnen we dit geen linkslopendheid noemen, want de vaart waarmee de beweging gemaakt is en het niet maken van het lusje werken compenserend. Hier zien we weer het belang van het kijken naar het schrijvende kind, opdat er geen verkeerde conclusies worden getrokken.

De eerste 'd' van "dinsdag" is linkslopend terug gevormd. Niet omdat de linkslopende beweging hem beter zou liggen, maar omdat hij geen zin/rust heeft om precies over de lijn weer naar beneden te gaan. Ook gunt hij zich daar geen tijd voor. Om deze reden zou hij de neerhaal ook rechts van de stok gemaakt kunnen hebben. Dan was hij al dichterbij de volgende letter 'i'. Hier neigt hij naar linkslopendheid. De lus van de 'g' van "dinsdag" is ook meer naar links gerond dan nodig. Bij hem moeten we ook rekening houden met zijn linkshandigheid. En welk kind is niet op zijn herkomst (zijn moeder) gericht?

In regel 5 de 'g'. Robert maakt eerst de ronde beweging en gaat links van de dichtstbijzijnde lijn naar beneden om aan de onderlus te beginnen. Op het origineel zie je er een piepkleine witte ruimte tussen. De 'p' is rechtslopend. Hij gaat rechts van de neerwaartse stok weer terug naar boven.

Rechtslopend

De 't' schrijft hij consequent anders dan aangeleerd. Hij wil hem ook niet anders leren, want zo heeft hij een meester de 't' zien schrijven. Deze 't' kost hem minder tijd dan die van de schrijfmethode. En dat voor een leerling van groep 6! Al zo zijn eigen 't' vasthoudend! Hij zou de ophaal af kunnen breken en er met een neerhaal-t doorheen gaan en direct verder schrijven. Dat zou de leesbaarheid bevorderen.

Hij maakt onderaan de 't' een beweging naar links om sneller naar rechts te kunnen. Hij denkt ook sneller dan zijn hand bij kan houden. Verder wil hij het werk snel afhebben om weer iets te kunnen gaan doen waar hij meer plezier aan beleeft. Daarom wordt de 'r' ook bijna een 'i'.

De 'R' van zijn voornaam heeft wel een rechtslopendheidje. Toch kunnen we zijn handschrift als geheel niet rechtslopend noemen. De rechtse tendensen wegen bij hem wel zwaarder omdat ze met links geschreven zijn.

VORM

Vol – mager

Woorden met een ronde middenletter: regel 1: **het** (mager), regel 2: **zonig** (mager), regel 3: **wind** (mager), regel 4: **op** (normaal), regel 5: **regenachtig** (normaal).

Woorden met een bovenlusletter: regel 1: **het** (mager), regel 2: **het** (mager), regel 3: **veel** (normaal), regel 4: **school** (normaal), regel 5: **regenachtig** (iets voller).

Woorden met een of twee onderlusletters: regel 1: **dinsdag** (normaal), regel 2: **zonig** (normaal), regel 3: **niet** van toepassing, regel 4: **zijn** (mager), regel 5: **regenachtig** (vol).

Het onderzoek naar het kenmerk vol-mager leert het volgende:

middenzone: vaker mager dan normaal
bovenlussen: fifty-fifty wat betreft mager en normaal, soms wat voller
onderlussen: fifty-fifty wat betreft mager en normaal, soms vol
kortom: normaal overheerst, met neiging naar vol

Verrijkt – vereenvoudigd

Regel 1: **weer** (schools), regel 2: **het** (vereenvoudigd), regel 3: **Er** (schools), regel 4: **De** (vereenvoudigd), regel 5: **is** (vereenvoudigd).

Het onderzoek leert ons het volgende: overwegend vereenvoudigd, soms schools.

Linkshandigheid

Het product laat het volgende zien: geen onderbreking (ritmisch en verbonden, zelfs 'veeltelang'), normale lussen, overwegend rechtshelling (hellingwisseling bij E, D, tweede 't' van 'staat'), t-ogen, geen onderstrepingen, normale richting van a, o en g, letter 'u' ontbreekt.

Kortom, geen tekenen van linkshandigheid. De dalende regels worden veroorzaakt door zijn linkshandigheid, omdat hij het papier per se recht voor zich wil hebben.

Handschrift van Leo na 5 maanden schrijfhulp

ik heet Louie
ik lust graag sproesie
ik voer al graag
mijn moeder y geke
mijn vader y jan
ik heb al ge zgaast

Overzichtskaart (Deze kaart mag gekopieerd worden)

Opmerkelijk

Veel schrijfdruk kán een signaal zijn, maar kan ook gewoon betekenen dat het kind goed zijn best doet. Raadpleeg deskundigen van de Nederlandse Orde van Grafologen, het Instituut Haenen-van der Hout, of de landelijke Werkgroep Kinderhandschrift.

Omschrijving

- * Bewust leren kijken naar het kinderschrift
- * Onderzoek het handschrift van meerdere dagen
- * Gegevens voor overleg met kindergrafoloog of schrijfpedagoog
- * Kunnen aangeven op grond van welke aanwijzingen in het schrift hulp wordt gevraagd
- * Het niet zelf gaan duiden

Tot slot wordt een aantal kenmerken op een afzonderlijk blad pictografisch weergegeven.

Gegevens kind

Voor-/achternaam:

Geslacht: jongen – meisje

Geboortedatum:

Leerjaar:

Methode:

Schrijfhand: rechts – links

Overig (bijv. fysiotherapie):

Datum onderzoek:

Aanwijzingen

Neem er het schrijfvoorbeeld van het alfabet van de methode bij!

Omcirkel wat duidelijk van toepassing is; onderstreep wat meermalen voorkomt.

PRAKTIJK

Eerste indruk

Bekijk het gehele schriftbeeld gedurende enkele minuten.

Bekijk het ook ondersteboven.

Bekijk de achterkant tegen het licht.

Voel aan de achterkant met de vingertoppen de druk van de pen op het papier.

Noteer hierna je indruk in hooguit zes kernwoorden:

Eerste indruk in woordparen

Vitale krachten

natuurlijk of gekunsteld
terughoudend of uitbundig
ononderbroken of verbrokkeld
zeker of onzeker
gedreven of geremd
ervaren of onervaren
vlot of traag
koud of warm

Psychische krachten

plezierig of onplezierig
rijk of eenvoudig
gaandeweg vrijer of angstiger
middelpuntzoekend of –vliedend
omhooggaand of omlaaggaand
intelligent of niet intelligent

Personale krachten

ordelijk of onordelijk
nauwkeurig of onnauwkw.
rechtlijnig of boogvormig
krap of ruim
moedig of bangig
horizontaal of verticaal

Conclusie:

vitale krachten: in ruime mate of geringe mate

psychische krachten: in ruime mate of geringe mate

personale krachten: in ruime mate of geringe mate

BEWEGING

Groot – klein

Totale lengte van de letter ‘f’: regelmatig – onregelmatig
Hoogte van de i-punt: regelmatig – onregelmatig
Afstand van de i-punt: groot – klein
Stoklengte van ‘d’ en ‘t’: normaal – te lang

Snel – langzaam

Kenmerk

Hellingshoek:

Grootte:

Lettervormen:

i-Punten:

Woordafstanden:

Regelverloop:

Langzaam

gelijkblijvend

gelijkblijvend (vrij kleine mz)

gelijkblijvend

nauwkeurig (ook wel links)

gelijkblijvend

gelijkblijvend (recht)

Snel

wisselend (niet altijd)

wisselend (niet altijd)

wisselend

onnauwkeurig (vaak rechts)

wisselend

wisselend (golvend, stijgend)

Verbonden – onverbonden

Bekijk woorden die uit minstens twee lettergrepen bestaan. Reken stops bij letters ‘i’ en ‘t’ niet mee!
Beoordeel: verbonden (4 of meer letters) – gegroepeerd (lettergrepen of –groepen) – onverbonden (3 of minder letters) – blokschrift

Bindingsvormen

Bekijk de verbindingen tussen de letters.

Beoordeel: guirlande (schaalvorm waar boogvorm hoort) – arcade (boogvorm waar schaalvorm hoort) – hoek (waar schaalvorm of boogvorm hoort)

Schrijfdruk

Kijk naar de groef en voel met de vingertoppen aan de achterkant.

Beoordeel: sterk – gemiddeld – zwak – constant – wisselend

Begin- en eindhalen

Beginhalen: schoolvoorbeeld – verlenging – verkorting – weglating

Eindhaken: schoolvoorbeeld – verlenging – verkorting – weglating

Bewegingskenmerken Ajuriaguerra

Beoordeel: opgelapte neerhalen – verbeteringen – versmeringen – verbogen neerhaal bij d/t/p/q – gedeukte ronde letters – slecht geronde lussen – bibberingen – bewogen schrifthalen – rukkerige bewegingen – aan elkaar stotende letters – gebroken regels – golvende regels – dalende regels – hobbelige regels – wisselende grootte – onvaste hellingshoek

RUIMTE

Ruimte

Beoordeel: recht – stijgend – dalend – boven de lijn – kleeft aan de lijn – hol – bol – dakpansgewijs stijgend – dakpansgewijs dalend – golvend

Schrijfhoek

Beoordeel: linkshellend – steil – rechtshellend

Wijd – nauw

Beoordeel:

Binnen de letter m/n: wijd – normaal – nauw – wisselend

Tussen letters: wijd – normaal – nauw – wisselend

Tussen woorden: wijd – normaal – nauw – wisselend

Tussen regels: wijd – normaal – nauw – wisselend

Links en rechtslopend

Extra bewegingen in vergelijking met de schrijfmethode.

Linkslopend: linkshellend – verkorte eindhalen – normale a/o/d/g – i-punten boven of links van neerhaal – normale ruimte tussen letters – inrollingen in a/o/d/g

Rechtslopend: rechtsschuin – verlengde eindhalen – a/o/d/g/ bovenaan open – i-punten rechts van neerhaal – veel ruimte tussen letters – korte/snelle eigen verbindingen

VORM

Vol – mager

Beoordeel:

Bovenlussen: vol – mager – normaal

Middenzone: vol – mager – normaal

Onderlussen: vol – mager – normaal

Verrijkt – vereenvoudigd

Beoordeel: schools – verrijkt – vereenvoudigd

Vormkenmerken Ajuriaguerra

Beoordeel: vlak, afgeplat schrift – verbrede ronde letters en lussen – bewegingsarm schrift – groot schrift – schoolse m/n – schools dwarsstreepje van ‘t’ – schoolse ‘p’ – tweedeling van ‘a’ – tweedeling van d/g/q – onbeholpen hoofdletters – lassen – aanplakken – onregelmatige regelafstanden – slecht gedifferentieerde zones

Linkshandigheid

Schrijfproces

Geef een korte omschrijving:

pengreep:

papierligging:

handpositie:

schrijfbeweging:

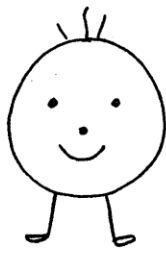
schrijftempo:

Schrijfproduct

Beoordeel: onderbroken schrijfritme – nauwe lussen – schrijfhoek – richting t-strepen – richting onderstrepingen – richting a/o/g – richting ‘u’

Puberteitskenmerken

Beoordeel: niet-elastisch schrift – meanderschrift – rollenschrift – tussenruimtes – slap bewegingsverloop – verstijfd bewegingsverloop – linkshellend schrift – linkslopend schrift – eindversperringen – nauwte – stroperig-doffe streek – protectiehaal – vervormde bovenlussen – vervormde onderlussen – inrollingen

groot

klein

helling:

recht
steil

rechtshellend

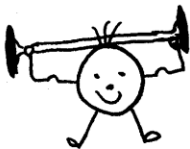
linkshellend

rechtslopend

linkslopend

druksterk

drukzwak

snel

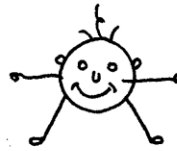
langzaam

vol

mager

wijd

nauw

verbonden

onverbonden

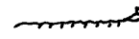
guirlande

arcade

hoek

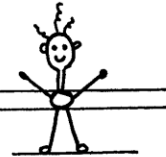

draad

lengteverschil:

klein

groot

bovenlengte
beklemtoond

onderlengte
beklemtoond

verrijkt

vereenvoudigd

regelmaat

onregelmatig

Adressen

Nederlandse Orde van Grafologen (N.O.G.)

Secretariaat: Mevr. Mr. L. van Mourik-Tjen
Van Coothweg 1
5371 AB Ravenstein
Tel.: 0486411808
Email: m.van.mourik@inter.procomp.net

Werkgroep Kinderhandschrift (W.K.)

Secretariaat: Mevr. A. Schoemaker-Ytsma
Hoefblad 34
7711 NE Nieuwleusen
Tel.: 0529481583
Email: werkgroepkinderhandschrift@hetnet.nl

Bibliotheek van N.O.G./W.K. en redactieadres Acta Graphologica

Bibliotheekhouder: Hr. D. Schermer
De Hazelaar 41
6903 BB Zevenaar
Tel.: 0316527550
Email: schermer4@zonnet.nl

Stichting Haenen-van der Hout (Schrijfpedagogische Hulpverlening)

Secretariaat: Mevr. M.H. Arends-Scheers
Smedenweg 6
2151 DA Nieuw-Vennep
Tel.: 0252672759
Email: schrijfhulp@hetnet.nl

Vereniging van Leraren Schoonschrijven en Machineschrijven (V.L.S.M.)

Secretariaat: Mevr. J. Bravenboer-Hamstra
Keteldiepstraat 10
1784 XT Den Helder
Tel.: 0223635120
Email: VLSM@dds.nl

Schrijfdans

Mevr. R. Oussoren-Voors
Dr. de Visserstraat 21
3904 GE Veenendaal
Tel.: 0318500933
Email: voors@wxs.nl